

RADOSŁAW GRZEŚKOWIAK (Uniwersytet Gdański, Gdańsk)

EMBLEMATYCZNA *POMPA NUPTIALIS*. ZBIORY „SYMBOLI WESELNYCH” Z XVII WIEKU NA TLE EMBLEMATYKI EROTYCZNEJ I ERUDYCYJNYCH ARGUMENTÓW ORATORSKICH

Amor w emblemacie...

Już w tomie *Emblematum libellus*, którym Andrea Alciati w 1531 roku położył fundamenty pod nowy gatunek literacki, Kupidynowi przyznane zostało eksponowane miejsce. Prawdziwy wysyp zbiorów emblematów, w których bożek miłości był głównym bohaterem, rozpoczął się jednak dopiero na początku XVII stulecia w Niderlandach. W tytułowej roli zadebiutował on w wydany około 1601 roku w Amsterdamie zbiorze dwudziestu czterech emblematów, któremu za tytuł posłużył epigram o incipicie: „Quaeris quid sit Amor...?” , a którego twórcą był najpewniej lejdejski profesor poetyki i greki Daniel Heinsius (1580–1655)¹. Kolejna wersja

¹ Theocritus à Ganda [D. Heinsius], *Quaeris quid sit Amor, quid amare, cupidinis et quid / Castra sequi?...*, [b.m., ok. 1601]; idem, *Emblemata amatoria. Iam demum emendata*, [b.m., ok. 1607]. Por. R. Breugelmans, „*Quaeris quid sit amor?*” *Ascription, Date of Publication and Printer of the earliest Emblem Book to be written and published in Dutch*, „*Quaerendo*” III, 1973, nr 4, s. 281–290; H. de la Fontaine Verwey, *Notes on the début of Daniel Heinsius as a Dutch poet*, „*Quaerendo*” III, 1973, nr 4, s. 291–308. Teza Johna Landwehra, który uznał, że pod pseudonimem „Theocritus à Ganda” ukrył się Jacobus Vivevrius (J. Landwehr, *De Gentse liefdesembleemdichters en D.P. Pers. Het raadsel Theocritus à Ganda*, „*Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*” LXXXV, 1969, s. 105–119; idem, *Emblem Books in the Low Countries 1554–1949. A Bibliography*, Utrecht 1970, s. XII), nie znalazła szerszego oddźwięku.

tomu, wydana około 1607 roku, nosząca tytuł *Emblemata amatoria*, stała się wzorem dla szeregu naśladownictw i kontynuacji.

Następne emblematyczne tomiki poświęcone Amorowi w pierwszych dziesięcioleciach XVII wieku powstawały jeden po drugim. Do Heinsiusa, który ciągle uzupełniał i wznawiał swój zbiór (wydając między innymi *Emblemata nova amatoria* w 1613 roku)², dołączył na przykład anonimowy twórca *Theatre d'Amour* (około 1606), I.A. Timmermans z *Emblemata amatoria* (około 1607), Otto van Veen z *Amorum emblemata* (1608), Pieter Corneliszoon Hooft z *Emblemata amatoria* (1611), Crispin de Passe z *Thronus Cupidinis sive Emblemata amatoria* (około 1616), Raphael Custos z *Emblemata amoris* (1622) czy Gregorius Camerarius z *Emblemata amatoria* (1627)³. Większość tych tomików posiada wielojęzyczne subskrypcje (na przykład pierwsze wydanie *Amorum emblemata* Vaeniusa ukazało się jednocześnie w czterech wersjach językowych, prócz łacińskich zawierających również subskrypcje holenderskie i francuskie, francuskie i włoskie, hiszpańskie i włoskie oraz angielskie i włoskie). Emblematyczne tomiki o tematyce erotycznej w językach wernakularnych miały przemówić również do dziewcząt, które stanowiły istotną składową ich grupy docelowej. Zbiorki te zostały bowiem pomyślane jako książki dla zakochanych⁴.

Niemal wszystkie wymienione tytułem przykładowo tomy miały rychło liczne wznowienia i przeróbki, zapewniające niesłabnące powodzenie emblematyki amorycznej przez całe stulecie. Najczęściej były to emblematy poświęcone swawolnemu Kupidynowi, sportretowanemu na kolejnych rycinach w najróżniejszych sytuacjach. Petrarkistycznym subskrypcjom niemal od samego początku towarzyszyły jednak komentarze moralistyczne,

² Theocritus à Ganda [D. Heinsius], *Emblemata nova amatoria nova*, Leyden 1613.

³ *Theatre d'Amour*, [b.m., ok. 1606]; [I.A. Timmermans], *Emblemata amatoria*, [b.m., ok. 1607]; O. Vaenius, *Amorum emblemata*, Antverpiae 1608; [P.C. Hooft], *Emblemata amatoria*, Amsterdam 1611; [C. de Passe], *Thronus Cupidinis sive Emblemata amatoria*, [b.m., ok. 1616]; R. Custos, *Emblemata amoris*, [b.m.] 1622; G. Camerarius, *Emblemata amatoria*, Venetiis 1627.

⁴ Frontysepis wczesnych tomów Heinsiusa, *Quaeris quid sit Amor...? i Emblemata amatoria*, zawierał wolne miejsca na wpisanie personaliów pana i panny młodej, którym można było ofiarować tomik jako ślubny prezent. Badacze holenderscy łączą wysyp emblematów erotycznych z okresem prosperity w latach 1600–1620 i z wyraźnie zwiększoną wówczas na przykład w Amsterdamie liczbą zawieranych małżeństw. Por. E. Stronks, *The Emblem in the Low Countries*, [w:] *Companion to Emblem Studies*, ed. P.M. Daly, New York 2008, s. 271.

z czasem uzupełnione również subskrypcją o wymowie sakralnej. Tak było choćby w popularnym zbiorze Jacoba Catsa *Silenus Alcibiadis sive Proteus* z 1618 roku, który zaproponował odmienny model emblematu erotycznego: odarty z mitologicznego kostiumu, za to silnie osadzony w realiach życia codziennego. Jego adresatem nie była już wyłącznie rozkochana młodzież, ale także pary ze sporym małżeńskim stażem⁵.

Zbiory te również w dawnej Polsce cieszyły się sporym zainteresowaniem. Posiadali je niemal wszyscy zasobniejsi miłośnicy tego typu literatury. Tytułem przykładu warto wspomnieć, iż wojewoda krakowski Aleksander Michał Lubomirski (1614–1677) w zasobnym księgozbiore obok zbiorów Brucka, Camerariusza, Haefteņa, Hugona, Saavedry, Typotiusa, Vaeniusa czy Zingrefa miał również na półce lub w skrzyni *Emblemata amatoria* Heinsiusa oraz bliżej niezidentyfikowany zbiór *Amorum emblemata*⁶. Słynąca z pobożności siostra Jana III, Katarzyna z Sobieskich Radziwiłłowa (1634–1694), inicjatorka adaptacji na język polski między innymi *Pia desideria* Hermana Hugona, francuskiego tomu kompilacyjnego *Les Emblemes d'amour divin et humain ensemble* czy *Amoris Divini et Humani effectus varii*, posiadała również w swych zbiorach *Amorum emblemata* Otona van Veen⁷. Ponieważ nie znała łaciny ani innych języków, delectowanie się emblematycznym tomem musiała ograniczać do obcowania z sugestywnymi ilustracjami. Wiele wskazuje na to, iż była to typowa staropolska recepcja, w przypadku zachodnich książek emblematycznych należałoby bowiem mówić nie o poczytności, lecz o dużej oglądalności.

Zainteresowanie drogimi tomikami spod znaku Kupidyna nie było wyłącznie domeną magnaterii. Salomon Rysiński, nauczyciel i wychowawca młodych Radziwiłłów, inwestował w swój księgozbiór, a jego inwentarz dowodzi wyraźnej słabości do emblematów. Wśród licznych tomów re-

⁵ Ogólne informacje na temat rozwoju erotycznych zbiorów emblematycznych dają np. M. Praz, *Studies in Seventeenth-Century Imagery*, wyd. 2, t. 1, Rome 1975, s. 83–134; A. Buschhoff, *Die Liebesemblematik des Otto van Veen. Die „Amorum Emblemata” (1608) und die „Amoris Divini Emblemata” (1615)*, Bremen 2004, s. 33–52, 115–130; E. Stronks, *op. cit.*, s. 268–274.

⁶ Por. J. Długosz, *Księgozbiór Aleksandra Michała Lubomirskiego w świetle inwentarza z 1678 r.*, „Ze Skarbcza Kultury” XXIII, 1972, s. 7–52; nr 264 i 133.

⁷ Por. W. Karkucińska, *Anna z Sanguszków Radziwiłłowa (1676–1746). Działalność gospodarcza i mecenat*, Warszawa 2000, s. 244; nr XLIX 38 (tom odziedziczyła synowa Katarzyny, Anna z Sanguszków); R. Grześkowiak, J. Niedźwiedz, *Wstęp*, [w:] M. Mielleszko, *Emblematy*, wyd. i oprac. R. Grześkowiak, J. Niedźwiedz, Warszawa 2010, s. 60–64.

prezentujących ów gatunek Rysiński posiadał między innymi wznowienie Heinsiusa *Emblemata amatoria nova*, *Emblemata amorum* (chodzi zapewne o tom Vaeniusa *Amorum emblemata*), antologię (a może tylko klocek introligatorski łączący wspólną oprawą kilka zbiorów) *Emblemata amatoria* Vaeniusa, Heinsiusa i innych, jak również mniej u nas popularne tomiiki Jacoba Catsa⁸.

...i jego staropolskie wcielenia

Do obcowania z miłosnymi emblematami nie była zresztą niezbędna zachodnia książka, jako że najdalej w połowie XVII stulecia weszły one na stałe do ikonosfery życia codziennego. Nie przypadkiem tondo z Amorkiem przydeptyującym ogon pawia, zdobiące jedną z sal ujazdowskiej Łazienki Stanisława Herakliusza Lubomirskiego z około 1683 roku, było ikonograficznym cytatem z Vaeniusa⁹. Emblematyczne przedstawienia bożka miłości cieszyły jednak oko nie tylko najbogatszych. Jeden z emblematów Ottona van Veen posłużył w pierwszej połowie XVII wieku za wzór medalionu fryzu na lubelskim pałacu Suchorabskich¹⁰. Najlepszym przykładem ich „zblądzenia pod strzechy” są choćby kufle dekorowane według wzorów zaczerpniętych z *Emblemata amatoria*. Trzy emblematy Vaeniusa umieścił na kufle swojej roboty gdański mistrz Ernst Kadau starszy (1618–1679). Traktowany jako rzemieślniczy wzornik zbiór emblematyczny odziedziczył jego syn, Ernst Kadau młodszy, którego srebrny kufel wykonany w Gdańsku między 1676 a 1681 rokiem również zaopatrzone

⁸ Por. inwentarz *Spisek i kosztunek ksiąg Solomona Rysińskiego* wydany w: I. Lukšaitė, *Salomono Risinskio bibliotekos vilniuje sąrašas*, [w:] *Iš lietuovs biblioteku istorijos*, Vilnius 1985, s. 17–43: nr 187, 176, 818, 126.

⁹ M. Karpowicz, *Łazienka St. Herakliusza Lubomirskiego. Pierwotory graficzne dekoracji i próba interpretacji treści*, „Biuletyn Historii Sztuki” XXXI, 1969, nr 4, s. 398–402; idem, *Warszawska świątynia Amora*, [w:] idem, *Sekretne treści warszawskich zabytków*, Warszawa 1981, s. 41–49.

¹⁰ J. Kowalczyk, *Medaliony na pałacu Suchorabskich-Radziwiłłów w Lublinie i ich pierwotory graficzne*, [w:] *Studia nad sztuką renesansu i baroku*, t. 4, red. J. Lilejko, Lublin 2000, s. 7–57 oraz il. 6 i 66; J.A. Tomicka, *Jerzy Kowalczyk, Medaliony na pałacu Suchorabskich-Radziwiłłów w Lublinie i ich pierwotory graficzne*, „Biuletyn Historii Sztuki” LXV, 2003, nr 1, s. 176 oraz s. 177, il. 3–4 (wskazanie jako źródła emblematu Ottona van Veen w dopowiedzeniu Tomickiej).

został w trzy przedstawienia Kupidyndy wzorowane na rycinach *Amorum emblemata* Vaeniusa¹¹. Podobne kufle tworzył w Toruniu około połowy XVII wieku Jan Christian Bierpfaff, jako wzornik wykorzystując z kolei ryciny zbioru Heinsiusa¹².

Ale choć w dawnej Polsce doskonale znane były zarówno zbiory, jak i zawarte w nich emblematy, którym patronowało uskrzydłone putto z łukiem i kołczanem pełnym złotych strzał, nie tłumaczono ich na polski. Znamienne, że poświęcony Amorowi Bożemu zbiór Hugona *Pia desideria* z 1624 roku doczekał się w 1657 roku adaptacji jezuita Mikołaja Mieleszki; Mieleszko donosił również o planach pełnego przekładu tomu, który miał poprzedzić późniejsze polskie tłumaczenia Aleksandra Teodora Laciego przed 1671 rokiem oraz Jana Kościeszy *Żaby* z 1744 roku¹³. Natomiast poza nielicznymi wyjątkami staropolscy tłumacze omijali zbiory, którym patronował niesforny Kupidyndy. Powodów takiego stanu rzeczy łatwo się domyślić. Kiedy Benedykt Chmielowski w połowie XVIII stulecia odkurzał dla czytelników swego kompendium erotyczny zbiór Ottona van Veen, czynił to z jakże wymownym zastrzeżeniem:

Tak Otto Venius Batavo-Lugduńczyk emblemata miłości bardzo dowcipnie zinwentował, z których niektóre – nie na to, abym do amorów świat zapalił, ale je obrzydził – tu położę¹⁴.

¹¹ Pierwszy z kufli znajduje się w zbiorach Altonaer Museum w Hamburgu, drugi w Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego (nr inw. 9290). Ten ostatni ozdobiony został odpowiednikami emblematów ze zbioru Ottona van Veen; por. A. Piśkorz, *Ernst Kadau II, Kufel, 1676–1681*, [w:] *Aurea porta Rzeczypospolitej. Sztuka Gdańska od połowy XV do końca XVIII wieku. Katalog*, red. T. Grzybkowska, Gdańsk 1997, s. 249; nr VI 51.

¹² T. Chrzanowski, M. Kornecki, *Złotnictwo toruńskie. Studium o wyrobach cechu toruńskiego od wieku XIV do 1832 roku*, Warszawa 1988, s. 62 i il. 121 (ekspонат w zbiorach Muzeum Narodowego w Budapeszcie; wskazanie tego cytatu plastycznego zawdzięczam uprzejmości dr Magdaleny Górskiej). Warto pamiętać, że znaczny ciężar owych zdobnych kufli (niekiedy nawet 2 kg) sugeruje, iż nie były one przedmiotami użytkowymi, lecz ekskluzywnymi podarkami (por. B. Tuchołka-Włodarska, *Srebrne kufle gdańskie z XVII wieku i ich dekoracje*, „Porta Aurea” II, 1971, s. 171).

¹³ Na temat staropolskiej recepcji zbioru Hugona por. R. Grześkowiak, J. Niedźwiedź, *op. cit.*, s. 21–33. W niniejszym numerze „Terminusus” publikujemy kolejne świadectwo popularności pobożnych emblematów Hugona i Ottona van Veen.

¹⁴ B. Chmielowski, *Nowe Ateny albo Akademia wszelkiej scyjencyi pełna...*, t. 1, Lwów 1745, s. 1175. Autor opisał tam (*ibidem*, s. 1175–1176) emblematy 0, 2, 5, 19, 29, 31, 42, 53, 63, 83, 112, 116 zbioru O. Vaeniusa (*op. cit.*).

By zamieścić zdawkowy opis zaledwie dwunastu emblematów z Amorkiem w roli głównej, twórca *Nowych Aten* musiał je wziąć w gruby moralistyczny nawias. Nic dziwnego zatem, że znane były dotąd jedynie dwa rodzime zbiory emblematów miłosnych. Jednym z nich są polskie subskrypcje wpisane na kartach druku Jacoba Catsa *Silenus Alcibiadis sive Proteus*, drugim zaś cykl Stanisława Herakliusza Lubomirskiego *Hieroglifiki albo Wizerunki Amoris*.

Polskie inskrypcje i subskrypcje zapisane na egzemplarzu niedatowanego wczesnego wydania druku *Silenus Alcibiadis sive Proteus* skrzą się dyskretnym humorem¹⁵. Mimo eksploataowania erotycznego tematu i prywatnego charakteru zbioru anonimowy poeta z XVII stulecia nigdy nie popada w trywialność. Cechuje go również doskonałe wycucie gatunku. Łacińskie inskrypcje zawsze przekłada zwięzłym dystychem, starając się o krótkie metrum i zachowanie w przekładzie eliptycznej niejednoznaczności oryginału. Natomiast regularne sześciowersowe subskrypcje jego autorstwa doskonale przystają zarówno do ryciny zbioru, jak i polskich realiów. Zgrabne liryczne obrazy wypełniają celne życiowe obserwacje: jako literackie egzemplum potraktowana została choćby przygoda Stacha na odpuszcie w Częstochowie czy przypadek litewskiej dziewczyny. Zaludnienie subskrypcji swojskimi Kasiami, Basiami, Tosiami czy Zbysiami sprawiło, że łatwiej przemawiają one do czytelnika, stając się doskonałym ekwiwalentem erotycznych emblematów Catsa, pomyślanych właśnie jako rodzajowe scenki¹⁶.

Cykl Lubomirskiego ma odmienny charakter, stanowi bowiem kontynuację linii zapoczątkowanej przez alegoryczne zbiory Heinsiusa i Vaeniusa. Do niedawna z autorstwem Polskiego Salomona *Hieroglifiki* łączono jedynie warunkowo¹⁷. Jednak odnaleziony przekaz jednoznacznie przy-

¹⁵ J. Cats, *Silenus Alcibiadis sive Proteus...*, Amsterdami [b.d.] (egz. Biblioteki Narodowej w Warszawie, sygn. XVII.3.18457). Rękopiśmienne polskie inskrypcje tego zbioru zostały wydane w: *Emblematy miłosne (Emblemata amatoria) Jacoba Catsa w trzech różnych językach, a także w ujęciu polskim z XVII wieku przedstawione*, oprac. J. i P. Pelcowie, Warszawa 1999.

¹⁶ Por. też: P. Buchwald-Pelcowa, *Emblematy jako genus jocosum*, [w:] *Dzieło literackie i książka w kulturze. Studia i szkice ofiarowane Profesor Renardzie Ociecek w czterdziestolecie pracy naukowej i dydaktycznej*, red. I. Opacki, przy współudziale B. Mazurkowej, Katowice 2002, s. 75–83.

¹⁷ *Hieroglifiki* pierwsza połączyła z osobą Lubomirskiego Wanda Roszkowska (*Włoski rodowód komedii S.H. Lubomirskiego*, Wrocław 1960, s. 12, przyp. 10; s. 208–210), zaś wydawca poezji pana marszałka podążył jej śladem (S.H. Lubomirski, *Poezje zebrane*, oprac. A. Kar-

pisujący jeden z emblematów Lubomirskiemu rozwiął wszelkie wątpliwości¹⁸. Zapisana razem z nim polemika czytelniczek odśłania charakter cyklu, który traktowany był jako dworska zabawa, niezobowiązujący temat męsko-damskiej konwersacji. Z kolei inny z utworów cyklu, z lemmą „Sprawi czas i staranie” oraz ikonem „Czas koło kamienne obraca, Kupido na nim zaostrzywa strzały” (7), przywołał tytułowy bohater komedii Lubomirskiego:

I nie darmo jeden symbolista gdzieś tam przy oknie wymalował Kupidyna z wyszczerbioną strzałą, źle sobie o miłości tuszącego i bez rady cale będącego, a jemu Czas strzałę do wyostrzenia bierze i na kole swoim wytoczyć mu ją obiecuje z takim napisem: „Sprawi czas i staranie”¹⁹.

Cytat nie bez kozery kojarzy się z łazienkowskim Amorkiem. Pałacowe wnętrze z Kupidynem „gdzieś tam przy oknie” czy intymna rozmowa z przedstawicielką płci pięknej – oto postulowane zastosowania erotycznego cyklu emblematycznego pana marszałka.

Kunsztowne oktawy subskrypcji Lubomirskiego, ujmujące miłość w kategoriach towarzyskiej gry, stanowią antypody obyczajowych scenek zapisanych na marginesach zbioru *Catsa*. Oba cykle łączy jednak nie tylko erotyczny temat. Anonimowy właściciel tomu *Silenus Alcibiadis sive Proteus* dopisał na jego kartach poetyckie inskrypcje i subskrypcje; Lubomirski, który zadbał o wydanie wraz z kosztownymi miedziorytami innego swego dzieła emblematycznego, zbioru *Adverbia moralia*, moralne inaczej *Hieroglifiki albo Wizerunki Amoris* kolportował wyłącznie w odpisach w kręgu

piński (*Adverbia moralia* oprac. M. Mejer), t. 1: *Teksty*, Warszawa 1995, s. 349–354). Na podstawie zapisu cyklu w trzech przekazach wśród tekstów Lubomirskiego oraz cytatów (w domyśle: autocytatów) dwóch lemm w jego komedii *Don Alvarez w Poezjach zebranych* rekonstrukcja cyklu umieszczona została w dziale *Utwory o autorstwie nie do końca udokumentowanym*.

¹⁸ Mowa o emblemacie 6 pt. *Mysli [aśnie] O[świeconego] K[s]ięcia Jego Mości Lubomirskiego, nad którymi moralizował wraz z wierszowaną Repliką na to od damów przez pewnego kawalera przez moralizację* (rkps Biblioteki Kórnickiej PAN, sygn. 924, s. 229–300; por. R. Grześkowiak, *Lubomirsciana. Uzupełnienia do poetyckiej twórczości Stanisława Herakliusza Lubomirskiego*, [w:] *Stanisław Herakliusz Lubomirski – twórca i dzieła*, red. A. Karpiński, E. Lasocińska, Warszawa 2004, s. 256–257). Najnowszy stan badań na temat cyklu prezentuje A. Karpiński, *„Hieroglifiki albo Wizerunki Amoris” Stanisława Herakliusza Lubomirskiego*, [w:] *Polska i Europa w dobie nowożytnej. Prace dedykowane Profesorowi Juliuszowi A. Chrościckiemu*, red. T. Bernacki et al., Warszawa 2009, s. 201–209.

¹⁹ S.H. Lubomirski, [*Don Alvarez albo Niesforna w miłości kompanija*], akt I, scena 11, [w:] *Dramaty staropolskie. Antologia*, oprac. J. Lewański, t. 5, Warszawa 1963, s. 250.

najbliższych znajomych. Dopóki emblematyczne wizerunki Amora zachowywały ściśle prywatny charakter, nie dostrzegano w nich nic zdrożnego. Upowszechnienie ich drukiem było możliwe tylko z takim zastrzeżeniem, jakie poczynił Chmielowski, a i to dopiero w połowie XVIII stulecia.

Niniejsza edycja dwóch nieznanych zbiorów emblematów erotycznych nie tylko dwukrotnie powiększa bibliograficzny stan posiadania²⁰, ale przynosi też tomy o zupełnie odmiennym charakterze niż znane dotychczas. W przeciwieństwie do prywatnych *Hieroglifików* Lubomirskiego czy poetyckich wpisów właściciela tomu Catsa emblematy te mogły bez żadnych ograniczeń wejść w przestrzeń publiczną. Stało się to możliwe dlatego, że swawolny Kupidyn został tu skuty obręczkami nowożeńców, a jego ciemne sprawki egzorcyzmuje uświęcająca małżeńska instytucja.

Staropolska *pompa nuptialis* a emblematy

Dawna obyczajowość weselna wciąż jeszcze pozostaje słabo rozpoznana, zwłaszcza jeśli rozpatrywać ją na tle stanu badań nad pompą pogrzebową²¹.

²⁰ Publikowanych tu zbiorów emblematów nie notuje bibliografia Pauliny Buchwald-Pelcovej (*Emblematy w drukach polskich i Polski dotyczących XVI–XVIII w. Bibliografia*, Wrocław 1981), zorientowana przede wszystkim na starodruki (nawet wybiórcza bibliografia emblematów rękopiśmiennych nie jest możliwa bez kwerendy w zbiorach klasztornych i zakonnych, gdzie – jak wiele na to wskazuje – tego typu utworów zachowało się najwięcej). Drugi cykl, którego przekaz podstawowy dla niniejszej edycji znajduje się w Ossolineum, nie został również odnotowany w bibliografii emblematów tamtejszych zbiorów (*Emblematy w ossolińskich zbiorach druków i rękopisów XVI–XVIII w. Katalog wystawy*, oprac. D. Platt, Wrocław 1995).

²¹ Badaczki staropolskiego epitalamium jedynie nominalnie zajęły się obyczajem weselnym (K. Mroczek, *Epitalamium staropolskie. Między tradycją literacką a obrzędem weselnym*, Wrocław 1989, s. 47–65; B. Stuchlik-Surowiak, *Barokowe epitalamium śląskie. Kobieta, małżeństwo, rodzina*, Katowice 2007, s. 119–138; por. też krytyczne omówienie: E. Kizik, *O epitalamiach śląskich epoki baroku. Uwagi po lekturze książki Beaty Stuchlik-Surowiak*, „Barok” XVI, 2009, nr 1, s. 277–284). Zdecydowanie większe zasługi mają na tym polu badacze oratorstwa nupcjalnego, przede wszystkim Małgorzata Trębska (*Staropolskie szlacheckie oracje weselne. Genologia, obrzęd, źródła*, Warszawa 2008), a także historycy, między innymi autorzy studiów zebranych w tomie *Wesela, chrzciny i pogrzeby w XVI–XVIII wieku: kultura życia i śmierci*, red. H. Suchojad, Warszawa 2001) czy Edmund Kizik (*Wesele, kilka chrztów i pogrzebów. Uroczystości rodzinne w mieście hanzeatyckim od XVI do XVIII wieku*, Gdańsk 2001), który skupił się na kulturze mieszczańskiej.

Jeszcze mniej uwagi badawczej poświęcono roli, jaką w dawnych uroczystościach weselnych wyznaczyła emblematyce. A była to rola wyraźnie zróżnicowana. Emblematyczny charakter ma przede wszystkim szereg druków epitalamijnych²². Znanych jest obecnie blisko dwadzieścia tego typu tytułów o nader zróżnicowanym kształcie: żywioł emblematyczny niekiedy sprowadza się w nich do jednej symbolicznej ryciny, czasem do samoistnego cyklu w obrębie większej całości literackiej, sporadycznie do kompozycji całego druku²³. Epitalamia tego typu zaczynają być wydawane w Polsce w latach dwudziestych XVII wieku i moda na nie nie słabnie do końca stulecia²⁴.

²² Ta konstatacja w świetle obowiązującego stanu badań wydawać się może nieoczywista, skoro monografia staropolskiego epitalamium nie notuje tego typu druków, omawiając jedynie epitalamia stemmatyczne i ikoniczne (K. Mroczek, *op. cit.*, s. 132–137). Również w załączonym tam wykazie druków pomija autorka emblematy (por. *ibidem*, s. 140–161), co dziwi tym bardziej, że bibliografia Buchwald-Pelcowej była już dostępna, a jej twórczyni wymieniana jest wśród osób, z którymi Mroczek się konsultowała (*ibidem*, s. 6). Spośród blisko pół tysiąca okolicznościowych druków weselnych z XVII wieku notowanych w *Bibliografii polskiej* Estreichera (por. M. Trębska, *op. cit.*, s. 291, przyp. 1) Mroczek uwzględniła jedynie sześćdziesiąt sześć, co pokazuje, jak daleko podstawie źródłowej pracy nie tylko do kompletności, ale i reprezentatywności.

²³ Druki epitalamijne wymienione w bibliografii emblematów Buchwald-Pelcowej (*Emblematy w drukach polskich...*, nr 14, 38, 46, 77, 93, 113a, 122, 124, 166, 178, 197, 215, 216, 251, 257, 273, 286 – pomijam druk nr 250, w którym występuje co prawda słowo „emblema”, ale emblematy już nie) uzupełnić można jeszcze kilkoma innymi, np. S. Czyrzielickiego *Symbola laudate coniugis abo Konterfekty małżonki... na szczęśliwe wesele... Stanisława Pogorzelskiego z... Helżbietą Gajewską... oddane*, Poznań 1628 (*Emblematy w osolirskich zbiorach...*, s. 16: nr 27); B. Lenkiewicz *Godzięba cedr nieśmiertelny w polu Janiny przyjacielskich serc złączeniem uroszczony przy weselnym akcie... Bazylego Godebskiego... z... Aldegundą z Piaseczna Piasecka...*, Wilno 1677 (A. Nowicka-Struska, *Emblematyczne epitalamia wileńskie drugiej połowy XVII wieku*, [w:] *Reprezentacje tożsamości społecznych w kulturze wizualnej Wielkiego Księstwa Litewskiego*, red. A. Palusyte, Vilnius 2010, s. 120–147), F. Bartoszewskiego *Phaenomenon szczęśliwe Lew i Słońce złączone w akcie weselnym... Andrzeja Kierszenszejna Kryszpina... i... Racheli Brzostowskiej...*, Wilno 1692 (J. Pelc, *Słowo i obraz. Na pograniczu literatury i sztuk plastycznych*, Kraków 2002, s. 326), a także wiązany z zaręczynami druk E. Droczyłowskiego *Dextera Fidei constantiaequae testis inter... Ioannem Rakowski... et... Catharinam Eugenię...*, *Ianussii Tyskiewicz Skumin... filiam*, [Wilno 1620] (M. Kuran, *Druk Eustachego Droczyłowskiego z okazji zaręczyn Rakowskiego i Tyszkiewiczówny. (U genezy „Księcia Wiśniowieckiego Janusza” Samuela Twardowskiego)*, „Akapit” I, 2006, s. 11–20).

²⁴ Pierwszą jaskółką był emblemat w druku z 1594 roku z okazji wesela Jerzego Chodkiewicza i Zofii Radziwiłłowej (por. P. Buchwald-Pelcowa, *Emblematy w drukach polskich...*, s. 87: nr 46), a pierwsze epitalamia emblematyczne drukowane były w latach 1620, 1622 i 1628.

Emblematy towarzyszyły też niekiedy weselnej uroczystości w postaci symbolicznych dekoracji. Jako przykład posłużyć może głośny ślub hetmana polnego litewskiego Stanisława Ernesta Denhoffa z Zofią z Sieniawskich, który odbył się we Lwowie 30 lipca 1724 roku. Według opublikowanego diariusza w skład bogatej oprawy plastycznej wesela wchodziły między innymi „symbole i emblematy”. Na dziedzińcu zamkowym obok dwóch okazjonalnych bram tryumfalnych:

[...] trzydzieści kolumn, różnymi do tego aktu tudzież do herbów zobligowanych domów alludującami, wymalowanych symbolami i inskrypcjami od galerii zamkowej aż do bramy stało, które powkopywane w ziemię sosny z pięknym przeplatały prospektem.

Zaś dwa dni później w ramach uroczystości weselnych na rzeźbiście oświetlonym sześciuset pochodniami i czterystoma latarniami rynku lwowskim przygotowano wieczorem:

6 kolumn po łokci 30 wysokich w trianguł zrobionych pięknymi symbolami i inskrypcjami odmalowanych, lampami suto, a pochodniami na wierzchu przed kamienicą stojących²⁵.

Emblematy weselne Denhoffów opublikowane zostały z opisem ikonu i inskrypcją w osobnej łańciskiej broszurze, przy niektórych oznaczano również autora (między innymi Macieja Kazimierza Sarbiewskiego, którego wers posłużył za lemmę)²⁶.

Epitalamijne druki i malowane dekoracje nie wyczerpują możliwości wykorzystania emblematów do uświetnienia wesela. W jednym z rękopisów z drugiej połowy XVII stulecia w obszernej antologii zatytułowanej *Lirica polonica* zapisany został cykl *Flores symbolici applausui nuptiarum servientes* (*Symboliczne kwiaty służące pochwalę małżeństwa*). Spora część z czterdziestu ośmiu składających się nań emblematów wykazuje wyraźne

²⁵ *Dyjarjusz odprawionego wesela... Graffa Denhoffa... z... Zofiją Sieniawską...*, die 30 Iulii Anno 1724 w Lwowie, [Lwów 1724], k. A₄r i B₄v.

²⁶ *Symbola et emblemata proposita in apparatu nuptiali... Stanilai Denhoff... cum... Sophia de Granow Sieniawska...*, [Lwów 1724] (lemma wspomnianego emblematu 2: „Amor duabus catenis aureis innectit coronas, mitras, clavas etc. Lemma: «Centum vetustas necitit origines». Sarbiew[ius]” jest cytatem z *Lyrice* III 14,53). Obie broszury, *Dyjarjusz* i *Symbola*, przedrukowane zostały w: F. Pułaski, *Krótka annotacja... sejmów... publicznych i rewolucyj...*, wyd. B. Pułaski, Lublin 1740, k. Bb₂r–Ee₁v (za tą edycją obszerny wybór z *Dyjarjusza* – bez emblematów – wydał Alojzy Sajkowski, *Barok*, Warszawa 1972, s. 210–218).

analogie do popularnych zbiorów Heinsiusa, Vaeniusa czy Catsa²⁷, całość dotyczy bowiem nie tylko więzów małżeńskich, ale również uczucia miłosnego, dzięki czemu można rozpatrywać ją na tle pozostałych cykli emblematów erotycznych. Ten sam zbiór znany jest jednak z trzech innych rękopiśmiennych kopii z przełomu XVII i XVIII stulecia, które jego genezę i kształt przedstawiają w odmiennym świetle. Choć zapis wersji *Flores symbolici* traktuje emblematy jako zwarty literacki cykl, pierwotnie miały one zupełnie inny charakter.

Zbiory emblematów weselnych jako kolekcje oratorskich argumentów

Ekspansywność gatunku emblematycznego sprawiła, że w pierwszej połowie XVII wieku kolejne zbiory o różnorodnej tematyce mnożyły się z niezwykłą wprost dynamiką. A pamiętać należy, iż medium gatunku były nie tylko książki, ale również na przykład wyroby medalierskie, a w późniejszym okresie także dekoracje o charakterze erudycyjnych symboli. Chęć zapanowania nad tym żywiołem sprawiła, że w drugiej połowie stulecia stały się modne encyklopedie symboliczne, których ambicją było zebrać oraz usystematyzować ów symboliczny i emblematyczny dorobek. Taka była geneza obszernych kompendiów między innymi Filippa Picinello *Mondo simbolico* (1653), Claude'a-François Ménéstiera *L'Art des Emblèmes* (1662), Johanna Michaela von der Kettena *Apelles symbolicus* (1699) czy Jacoba Boschiusa *Symbolographia* (1702), które tworzone z myślą o artystach i rzemieślnikach, poetach i mówcach. Emblematy były bowiem eksplorowane również w poszukiwaniu świeżych pomysłów, dających się wykorzystać w panegirycznych oracjach i kazaniach.

Już w popularnym podręczniku jezuitę Michała Radaua *Orator ex-temporaneus* (1640) *hieroglyphica et symbola* miały swe stałe miejsce wśród retorycznych miejsc wspólnych, gromadzących materiał erudycyjny dla mówców. Obok cytatów, sentencji, adagiów, egzemplów, apoftegmatów, historii, elogiów czy apologów doskonale sprawdzały się symbole pochodzenia emblematycznego, zredukowane do zwięzłego opisu przedstawienia i lemmy. Rolę pozostałych elementów emblematu – subskrypcji

²⁷ Na przykład w tomie Catsa *Silenus Alcibiadis* znaleźć można analogie do wydanych tu emblematów I 14 i II 19.

i komentarzy – spełniać miała sama mowa, dookreślająca i interpretująca symboliczną kompozycję w zależności od doraźnych potrzeb panegirycznej przemowy, także o tematyce nupcjalnej²⁸. A ponieważ rozbudowanemu staropolskiemu obyczajowi oficjalnych zalotów, zmówin, zaręczyn, ślubu, wesela, pokładzin, obdarowywania nowożeńców czy przenosin nieustająco towarzyszyły okolicznościowe oracje, zapotrzebowanie na erudycyjny materiał nie słabło i podręczniki retoryczne usiłowały jedynie nadążyć z dostarczaniem wspierających oratorską inwencję gotowych pomysłów, wśród których niepoślednią rolę ogrywały emblematyczne symbole.

Ekspansywność tego typu ozdobników weselnej swady trudno przecenić. Oto nader instruktywny przykład pochodzący z rodzimego podwórka. W 1592 roku z okazji ślubu Zygmunta III z Anną Austriaczką wybito srebrne żetony z przedstawieniem na awersie dwóch palm rosnących na dwóch brzegach strumienia, które stykają się wierzchołkami. Obraz, nawiązujący do tego, co o daktylowcach pisał Pliniusz Starszy (*Historia naturalna* XIII 4), miał, jak dowodzi inskrypcja: „AMOR DISTANTIA IVNGIT” („Miłość łączy odległe”), symbolizować uczucie na przekór przeciwnościom. Numizmat, rozrzucony w tłum podczas wjazdu Anny do Krakowa 26 maja 1592 roku²⁹, stał się jednym z najczęściej przywoływanych symboli Zygmunta III, który powtarzały zarówno zbiory emblematów o ambicjach literackich (na przykład emblemat *Vivite concordēs* otwierający tom Jacoba Catsa *Emblemata moralia et aconomia* z 1627 roku)³⁰, jak i okolicznościowe medale epitalamijne (wzorował się na nim na przykład gdański medalier Johann Höhn starszy, 1607–1664)³¹. Jednak prawdziwą popularność zyskał emblemat dzięki kolejnym repetycjom w kompendiach symbolicznych (jak choćby w zbiorach Jacoba Boschiusa czy Benedykta Chmielowskiego) oraz retorycznych, które zbierały też erudycyjne symbole do wykorzystania w weselnych oracjach (jak poradniki Salomona Neugebauera, Michała Radaua czy Samuela Wysockiego):

²⁸ M. Górska, *Emblematyka jako źródło staropolskiej erudycji. Geneza i funkcja materiału symbolicznego w polskich kompendiach*, [w:] *Staropolskie kompendia wiedzy*, red. I.M. Dacka-Górzyńska, J. Partyka, Warszawa 2009, s. 99–132.

²⁹ M. Bielski, *Kronika*, wyd. K.J. Turowski, t. 3, Sanok 1856, s. 1671–1672: „Przed mynicą pieniądze miotano na kształt ortów, na których były po jednej stronie dwie palmy, między nimi rzeka, przez którą się siebie sięgały one palmy; po drugiej napis w ten sens, że miłość rzeczy rozróznione złącza”.

³⁰ J. Cats, *Emblemata moralia et aconomia*, Roterodam 1627, s. 2–3.

³¹ M. Stahr, *Medale Wazów w Polsce 1587–1668*, Wrocław 1990, s. 58–60 i katalog nr 4.

Na weselu Zygmunta Trzeciego, króla polskiego, z rakuską arcyksiężną na jednym numizma wyrażone były dwie palme na odległych brzegach stojące ku sobie nakłonięte z napisem: *Amor distantia iungit*³².

Nic dziwnego, że przedstawienie zawędrowało również do poezji epitalamijnej, a najbardziej spektakularnym dowodem literackiej sławy symbolu królewskiego wesela jest przywołanie go w pieśni na pokładziny ze zbioru *Roksolanek* Szymona Zimorowicza³³.

Rodzimym przykładem retorycznego kompendium jest dzieło pijara Samuela Wysockiego *Orator Polonus* z 1740 roku. Autor uszeregowane tematycznie wzorcowe mowy uzupełnił suplementami, zbierającymi pomocne oratorskie przykłady. Obok przemawiających do rozsądku argumentów („racyje”) zgromadził tam użyteczne cytaty („sentecyje”), uświęcone pa-tyną dziejów egzempla („erudycyje”) oraz zredukowane do opisu ikonu i lemmy erudycyjne symbole („symbola”). Wśród „symboli” zamieszczonych w części poświęconej oracjom weselnym Wysocki zacytował między innymi dwa emblematyczne symbole na wieniec:

Serce zranione, któremu ręka kwiaty z wieńca na ranę przykładła.

Lem[ma]:

Złotym nie trzeba nitem tej haftować rany,
Dość sercu, gdy lekarstwo daje kwiat różany.

Kwiaty na kształt łańcucha uwite.

Lem[ma]:

Kogo kwieciste pęto raz w przyjaźń uchwyci,
Już się więcej wolnością złotą nie zaszczyci³⁴.

³² Rkps Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, sygn. 197, s. 84 (cyt. za: M. Trębska, *op. cit.*, s. 422). Por.: S. Neugebauer, *Selectorum symbolorum heroicorum centuria gemina*, Francofurti 1619, s. 234–235; M. Radau SI, *Orator extemporaneus seu Artis oratoriae reviarum bipartium*, Amsterdami 1661, s. 266–267; J. Boschius SI, *Symbolographia sive De arte symbolica sermones septem*, Dillingae 1702 (III 141); S. Wysocki, *Orator polonus...*, Varsaviae 1740, s. 750; B. Chmielowski, *Nowe Ateny...*, wyd. 2, cz. 1, Lwów 1754, s. 1195.

³³ Sz. Zimorowicz, *Roksolanki to jest Ruskie panny*, wyd. R. Grześkowiak, Warszawa 1999, s. 115 (III 19,41–48): „Jako dwie palme w idumskim ogrodzie, / kiedy się wzrostem jednostajnym zgodzą, / głową tykają nieba, a na spodzie / w bystrym strumieniu jordanowym brodzą, / wszystkie zazdroszczą drzewa ich urodzie, / a ony owoc co rok smaczny rodzą, / tak też dwie duszy wasze w jednym ciele / wydadzą kwiatów i owoców wiele”.

³⁴ S. Wysocki, *op. cit.*, s. 750 (por. też: M. Trębska, *op. cit.*, s. 422). Omówienie budowy zbioru, jego charakteru, a także wskazanie najważniejszego źródła emblematycznego

Że jest to jedynie ekscerpt ze znacznie większej całości, dowodzi zbiór siedemnastu takich emblematów w jednym z rękopiśmiennych poradników retorycznych zapisany jako *Certamen laetitiae cum luctu* (*Żałoby z weselością pojedynek*). Pierwszy z przytoczonych przez Wysockiego symboli znajdujemy w owym zbiorze (I 5), drugi nie ma tam swego odpowiednika, ale wspólnota tematu i kształtu metrycznego dowodzi, iż także on przynależy do tego samego zestawu ozdobników oratorskich, a jedyny znany odpis nie jest kompletny.

W zbiorze *Certamen laetitiae cum luctu* tylko pierwszy emblemat jest trójelementowy, wszystkie pozostałe pozbawione są łacińskiej inskrypcji, a rolę lemmy pełnić ma polskojęzyczny dystych. Zapis w rękopiśmiennej retoryce, jak również podtytuł zbioru *Symbola ad redditorias serti spectantia* („Symbole odnoszące się do wieńca”) nie pozostawiają wątpliwości co do charakteru owych utworów. Nie jest to literacki cykl, lecz zestaw propozycji symbolicznych ozdobników, które miały służyć ubarwieniu weselnej oracji, w tym przypadku związanej z oddawaniem wieńca³⁵. W praktyce staropolscy mówcy rzadko sięgali po rymowane cytaty (nie są również znane przykłady wykorzystania wydanych tu emblematów w mowach nupcjalnych), co nie przeszkadzało w promowaniu ich jako atrakcyjnego materiału erudycyjnego.

Identyczny charakter ma również drugi zbiór, *Flores symbolici applausui nuptiarum servientes*. Składają się nań emblematy trójelementowe, z czterowersowymi subskrypcjami. Są one znacznie ciekawsze pod względem literackim niż dystychy *Certamen laetitiae cum luctu*. W obrębie możliwości, jakie daje w tym względzie kwartyna, zostały również zróżnicowane wersyfikacyjnie (obok dziesięciozłogłoskowca – rzadkiego metrum w liryce XVII wieku – mamy też ósmiozłogłowiec, obok częstszego układu rymów parzystych występują również rymy przeplatane). Tylko w jednym przekazie ów zestaw emblematów ma postać literackiego cyklu, trzy pozostałe odpisy, stanowiące bez wyjątku rękopiśmienne podręczniki retoryczne, jedno-

Wysockiego daje: M. Górńska, *Emblematy polskiego życia politycznego w „Orator Polonus” (1740) Samuela Wysockiego* (w druku; uprzejmości autorki zawdzięczam możliwość zapoznania się z artykułem). Cytowane tu emblematy były dodatkiem Wysockiego do „symboli”, które referował za rozdziałem *Symbola nuptialia* popularnego podręcznika Radaua (M. Radau, *op. cit.*, s. 261–268).

³⁵ B. Bednarek, *W świecie staropolskich oracji weselnych. Mowy wygłaszane przy oddawaniu wieńca*, [w:] *O naturze i kulturze*, red. J. Mozrzyk, Wrocław 2005, s. 79–100; M. Trębska, *op. cit.*, s. 122–137.

znacznie traktują poszczególne utwory jako zbiór przydatnych w mowach weselnych symboli, czego dowodzą występujące tam tytuły całości: *Symbola epithalamica*, *Symbola nuptialia* czy *Epithalamicae materiae symbolae*. W jednym z przekazów pięć emblematów zapisano osobno (dopiero później zostały one włączone do zbioru) jako wstęp części *Praxes redditoriae munerum*. Poprzedzająca je nota wprost wyjaśnia, iż zgromadzone niżej „symbole” nupcjalne można wykorzystać przy dowodzeniu (*argumentatio*) w różnego rodzaju mowach³⁶.

Przykłady w tej samej rękopiśmiennej retoryce pokazują, na czym winno polegać wykorzystanie owych emblematów w praktyce. Bezpośrednio przed *Praxes redditoriae munerum* zapisano dwanaście przykładowych fragmentów mów weselnych (*Praxes epithalamicae*). Były to tzw. „impety”, autonomiczne segmenty oracji, opracowujące błyskotliwy koncept lub egzemplum. Temat większości zapisanych tu impetów wyznaczają puentujące je emblematy (częściowo tematycznie i formalnie zbieżne z zebranymi we *Flores symbolici*), które organizują całość pojawiających się w impecie metafor, porównań i cytatów. Oto charakterystyczny przykład takiego impetu opartego na emblemacie analogicznym do II 4:

Między inszemi, których dobrze świadoma miłość, sztukami jest też i ta: myśliwą i dobrze łowczego świadomą trybu nazwać każdy może *non segnis venator amor*, W[asz]M[os]ć Państwo. Nie tak bowiem łowów bogini Dyjana gęstym się cieszy obłowem, ba i myśliwy Akteon w tej czasem szwankuje sztuce, nieostrożnie swym gończym na stół idąc. *Acteon ego sum, dominum cognoscite vestrum* [OV.Met. 3,230]. *Acteon canibus praeda nefanda suis* [por. OV.Tr. 2,106]. Ta zaś miłosna łowczyni zawsze na upatrzonego godzi, *incertum dirigit ictus*. A gdziekolwiek swoje z serc uplecion<e> zastawia sieci, tam niepochybna zwierzyzna *casibus omnis praeda fit apta suis*. Jasny tego dokument J[ego] M[os]ć P[an] N., gdy albowiem dowcipnej miłości wymyśl przez J[ego] M[os]ć P[an] N. sztucznie zastawił siidla, zaraz się kochanym obłowem (bo przyjacielskim) J[ej] M[os]cią P[ann] N. ukontentował. *Iam tenuit, quod cepit amor*.

Łaska to jedna i życzliwy afekt W[asz]m[os]ć Państwa kochających rodziców, żeście tej pierzchliwej damie/sarnie do złotej miłości sieci drogę pokazali, *praedamque dedistis amori*. Acz J[ego] M[os]ci Panu N. nie schodzi na powabnych tej zacnej zwierzyzny ponętach, tyle ma *illicia*, ile zwyczajnych sobie *decora* tak dalece, że *quidqu<i>d petera sparsim hic totum natura dedit (hic laus sponsi)*. Te wszystkie jednak J[ego] M[os]ci Pana N. *non vana gloriae indicia* zabierają powagi swoje, osobliwie z przychylniej W[asz]m[os]ć Państwa inklinacyi,

³⁶ Rkps Biblioteki Czartoryskich, sygn. 2042/II, s. 543.

za którą przy odebraniu przyjaznej ligi z J[ej]m[os]ć Panną N. uniżonym dziękuję ukłonem, zebrząc błogosławieństwa w dalsze życia spólnego terminy. Przy tym to <na> serdecznym wyraża tle: *Hac praeda unquam sibi nulla gratior*.

Nie Dyjana dla swej chęci
Pierzchliwego zwierza nęci,
Lepiej przyjaciel smakuje,
Bo ten serce kontentuje.

Impet stanowi ciąg wariacji na temat emblematycznego obrazu polującej bogini, które objęły i przedstawienie pana młodego jako myśliwego, i rodziców panny młodej naganiających mu zwierzynę, i wreszcie złapaną w małżeńskie sidła łąnię – pannę. Podobnie wyglądają pozostałe propozycje. Przykładowo impet, w którym miłosne uczucie porównywane zostało do słonecznego ognia, kończy się tak:

Ja zacnej Waszm[os]ć Państwa koligacyi życzliwym zapisuję charakterem:
Et polus, et tellus vestro copulentur amori.

Co przychylne Nieba mają
I co Ziemia w łaskawości,
Niech za trybut nam oddają
W nieprzerwanej życzliwości³⁷.

Że te retoryczne „symbola” mogą nawiązywać do konkretnych emblematów, dowodzi fakt, iż ten akurat wszedł później w skład wspomnianej dekoracji weselnej uświetniającej zaślubiny Denhoffa:

Amor in orbem e caelo sidera transfert.
Lemma: *Et polus, et tellus vestro socientur amori*.

³⁷ *Ibidem*, s. 531–533 (*Praxes epitalamicae* VII) i 537 (*Praxes epitalamicae* IX). Pozostałe emblematy owego zbioru impetów mają postać: „A nadto *pretiosi muneris instar* zniewolone serce swe prezentuje z tym charakterem: *Perpetuum curret amoris iter*. / W miłości drodze nigdy nie ustanie / I póki życia – serdeczne kochanie. / Szerzyć się będzie termin życzliwości, / Chyba śmierć zrazi w swej natarczywości” (*ibidem*, s. 535, *Praxes epitalamicae* VIII), „*Continuet superi pleno sociata favore succesus que novos successibus addant*. / Aspekty nieba niechaj wam hołdują / I szczęściem złotym niechaj koronują” (*ibidem*, s. 538, *Praxes epitalamicae* X), „*Vita signabit non nisi solus amor*. / Spólne życie miłość pomiaruje, / Sam afekt chęci szczerze stemperuje” (*ibidem*, s. 592, *Praxes epitalamicae* XII).

Również jeden z emblematów *Flores symbolici* (II 6), w części przekazów opatrzony inskrypcją: „A fide grata quies”, w takiej postaci został wykorzystany na Denhoffowym weselu:

Orpheus cytharam pulsat, interim leones decumbunt quiete.

Lemma: *A fide grata quies*³⁸.

Retoryczny charakter drugiego z wydawanych tu zbiorów ujawniają już otwierające go emblematy. Pierwszy odwołuje się do przedstawienia połączonych w uścisku dłoni z lemmą: „In aeternum”, drugi do tarczy ozdobionej sercami i opatrzonej horacjańską frazą: „Hic murus aeneus esto”. Opisy obu symboli przypominają, iż były to dewizy znanych osobistości, oba jako takie powtarzają się też w dawnych antologiach symboli, a za nimi również w zbiorach przykładów oratorskich wśród erudycyjnych egzemplifikacji do wykorzystania w weselnej mowie lub kazaniu jako *symbola nuptialia*³⁹. I choć zależność poszczególnych utworów zbioru od emblematów amorycznych, których wzór ukonstytuował się na początku XVII stulecia w Niderlandach, jest niewątpliwa, to trudno mówić tu o wpływach bezpośrednich. Właściwym zapleczem owych ślubnych „symboli” były kompendia. Przy czym znacznie bliżej autorowi (autorom?) owych subskrypcji do kompendiów retorycznych (zawierających wybory erudycyjnych symboli i emblematów) niż emblematycznych (zawierających między innymi symbole i emblematy o tematyce nupcjalnej).

Także ujawniona podtytułami w przekazie podstawowym struktura zbioru – gdzie po ściśle związanych z sytuacją weselną emblematami miłosnych (1–33) idą „symbola” *Ad torques et monilia* („Na łańcuszki i bransolety”, 34–38), *Ad annulum* („Na pierścień”, 39–43) oraz *In communi* („Na związek”, 44–48) – stanowi jedynie pochodną zestawień takich symboli w celach oratorskich. Układ odpowiada bowiem kolejnym mowom związanym z zaręczynowym oddawaniem pierścienia oraz wręczaniem typowych upominków ślubnych, w tym przypadku łańcucha (naszyjnika) oraz bransolety, i w taki sam sposób porządkowany bywał w retorycznych poradnikach. Na przykład w traktacie jezuita Adama Januszewicza z 1711 roku symbole o tematyce weselnej w dziale *Suplex oratoria epithalamicae*

³⁸ *Symbola et emblemata proposita...*, s. [3]: nr 15; s. [4]: nr 25.

³⁹ Oba symbole spopularyzowało kompendium J. Typotiusa (*Symbola divina et humana pontificum, imperatorum, regum...*, t. 3, Praeae 1603, s. 70 (ryc.), 73–74 (komentarz); t. 2, Praeae 1602, s. 154 (ryc.), 157–158 (komentarz). Por. objaśnienia do emblematów II 1–2.

materiae inserviens zostały podzielone na odnoszące się do pierścienia (*Anulus*), wieńca (*Sertum seu corona*), łańcuszka (*Torquis*), świecy i pachnidła (*Fax et vonis*) oraz kołacza (*Panis seu dulcearia*)⁴⁰.

Użytkowy charakter zbioru miał również swe odbicie w jego rękopiśmiennym żywocie. Kopia *Flores symbolici* (przekaz A) daje redakcję najpełniejszą (zawierającą czterdzieści osiem emblematów nupcjalnych) i jest najbardziej uporządkowana, choć w kilku subskrypcjach wprowadza niekorzystne zmiany wersyfikacyjne (te ostatnie nie były respektowane w niniejszej edycji). Wcześniejsza redakcja zbioru obejmowała jedynie trzydzieści pierwszych emblematów (nie wszystkich, wspólny dla trzech odpisów owej wersji jest brak utworów II 18 i 22). Taką wersję reprezentują dwie z wykorzystanych w edycji kopii, *Symbola epithalamica* oraz *Symbola nuptialia* (przekazy B i C). Natomiast trzecia kopia, zatytułowana *Corollarium. Epithalamicae materiae symbolae* (przekaz D), przynosi zestaw skompilowany z kilkunastoma nowymi emblematami, z których większość nie respektuje czterowersowego kształtu subskrypcji. Także literacki poziom części z przydanych wierszy wyraźnie odstaje od wcześniejszej całości (dodatkowe utwory przekazu D wydane zostały w aneksie). Jest to jednak prosta konsekwencja charakteru zbioru, z założenia traktowanego jako luźny zestaw symbolicznych ozdobników, który tylko kaprysem kopisty w jednym z odpisów uzyskał status emblematycznego cyklu.

Zarówno dwa wydane niżej epitalamijne zbiory, jak i pozostałe przywołane tu porównawczo poetyckie emblematy i symbole nupcjalne z erudycyjnych propozycji poradników retorycznych, reprezentują swoisty podgatunek, egzystujący poza książkowym obiegiem literackim (jeśli nie liczyć wtórnego obiegu w postaci kompendiów oratorskich pokroju pracy Wysockiego). Twórcy owych utworów, dopisujący rymowane subskrypcje do znanych symboli emblematycznych, nie starają się ich komponować w literackie cykle. Rola ich wierszowanych miniatur została w pełni zinstrumentalizowana i ściśle podporządkowana zastosowaniom retorycznym. Jednak choć staropolskie mowy i kazania weselne zgodnie z panującą wówczas modą chętnie odwoływały się do hieroglifików, herbów, symboli czy emblematów, to z poetyckich cytatów korzystały jedynie sporadycznie. Skoro nie są dotąd znane przytoczenia którejs z rymowanych subskrypcji emblematu lub inskrypcji symbolu w oracjach lub kazaniach nupcjalnych,

⁴⁰ Rkps Biblioteki Czartoryskich, sygn. 2051/I (niżej opisany bliżej jako przekaz D drugiego cyklu). Por. M. Górska, *Emblematyka jako źródło staropolskiej erudycji...*, s. 122.

wygląda na to, iż owe liryczne miniatury, ukazujące zupełnie nowe oblicze staropolskiej emblematyki erotycznej, skazane na ogół zostały na egzystencję w retorycznych kompendiach.

Chciałbym serdecznie podziękować wszystkim osobom, które służyły pomocą przy przygotowaniu niniejszej edycji: dr Grzegorzowi Franczakowi za przekłady z łaciny, dr Magdalenie Górskiej za wskazanie nieznanych mi przekazów drugiego cyklu oraz wszechstronne konsultacje merytoryczne, dr hab. Marii Barłowskiej i dr Małgorzacie Trębskiej za życzliwą pomoc w ogarnięciu weselnej materii oratorskiej, zaś dr Annie Nowickiej-Struskiej za udostępnienie swego artykułu przed drukiem. Osobne wyrazy wdzięczności za wyrozumiałość i cierpliwość należą się redaktor niniejszego numeru „Terminus”, dr Justynie Kiliańczyk-Ziębie.

EDYCJE

[I]

Certamen laetitiae cum luctu. Symbola ad redditorias serti spectantia

[1] *Quidam cum radiis pinxit coronam ad instar rotae cui implexa corda rotat manus.*

Cum lem[mate]: Dulcis amor.

Słodka męka, gdy kogo w takie plotą koło:

Co ma w sercu, to wszystko wyśpiewa wesoło.

[2] *Alius pinxit plumatum amorem in medio coronae laqueum occultantem cui adhaerens alias agit. Cum epigraphe:*

Uwiązł pierzchliwy ptaszek w zadzierzgnionym sidle.

Gdy już nie może wlecieć, a cóż mu po skrzydło?

[3] *Alius pinxit cor flammis ardens in corona ex quo Phaenix provolat. Cum lemmate:*

Wnet się w feniksa zmieni spalone na poły

Serce, chociaż w tym gniaździe pójdzie i w popioły.

[4] *Provolantes ex absynthio apes, quae floridum involant sertum. Cum lemm[ate]:*

Już po gorzkim piołunie, teraz smaczne miody

Bierście, jakich pestańskie nie rodzą ogrody.

[5] *Vulneratum cor, cui manus e corona flores contritos pro emplastro applicat. Cum lemm[ate]:*

Złotym nie trzeba drotem tej haftować rany,

Dość w sercu, gdy lekarstwo daje kwiat różany.

[6] *Ariadnae Coronae caelestis e diametro posita florea. Cum epigraphe:*

Może śmieie z Koroną cudnej Aryjadny

Jąc w paragon swym wdziękiem wieniec tak układny.

[7] *Aureus circulus in aere pendent, subtus vero flores diversi generis. Cum lemm[ate]:*

Darmo inszym tym kwiatem łubek ktoś gotuje,
Gdy mi złota wieczności obrączka kwadruje.

[8] *Sol cinctus corona, quam philosophi Halon appellant ad signum Virginis tendens. Cum lemma[te]:*

I Słońce zodyjacczną Damę z wieńcem wita,
Tym niejako zaszczytem o przyjaźń się pyta.

[9] *Vallum ex liliis constructum in cuius ambitu amor occultatur. Cum lemm[ate]:*

Darmo mię niefortunne tu szturmy sięgają,
Kiedy mię lilijowe szańce otaczają.

[10] *Flores ad instar catenae contorti. Cum lemmate:*

Kogo w kwieciste pęta raz przyjaźń zachwyci.
Już się więcej wolnością złotą nie zaszczyci.

[11] *Currus floreis suffultus rotis, quem tres Gratiae trahunt. Cum lemma[te]:*

Lubo z pieszczonych kwieci uwite są koła,
Lecz im dyjamentowa stateczność nie zdoła.

[12] *Navis laureata non procul a littore dissita ex qua amphora eminent de super impendente corona. Cum lemm[ate]:*

Dobry znak, gdy nadzieję skutkiem koronują,
Znać jej nieba przy lądzie stanąć obiecują.

[13] *Fasciam fasciculus florum praecinctus cuius nexus duae manus dissolvere nequeunt. Cum lemm[ate]:*

Nic się Bryjareuszów storękich nie boją
Kwiaty w naręczy, jako za parkanem stoją.

[14] *Victima collum habens coronis redimitum fascia de super cervici impendente. Lemma:*

Za pewne wiem to, że już z tej nie wybrnę toni,
Dość, że mi wieniec rany głębokie zasłoni.

[15] *Tempus undique sparsum floribus aureo pulvere fluentem tenens clepsidram. Lemma:*

Znać, że kwitnące wieki kwieciami obsypane
Czas przyniesie i moment złotem przeplatane.

[16] *Super fatales taxos corona quae supprimit eosdem ne pullulent. Lemma:*

Niechaj sobie przyjaciel stąd szczęśliwość tuszy,
Że śmiertelne cyprysy ta korona głuszy.

[17] *Florum fasciculis innexum cor. Lemma:*

Jedno szczęście celuje złożone nad brzegiem
Uszykowane kwiaty tak ślicznym szeregiem.

APARAT KRYTYCZNY

Cykl wydany na podstawie odpisu w rękopiśmiennej retoryce z licznymi przykładami i wzorami *Rhetorica sarmatica Hymaeneo sacra, seu De epithalamicis orationibus in Polonia usurpatis* (rkps Biblioteki Czartoryskich, sygn. 1884/I), s. 78–80. Charakter zawartych tam przykładów oratorskich krótko omawia Małgorzata Trębska, która pierwsza również zwróciła uwagę na publikowany tu cykl emblematyczny⁴¹. Uprzejmości autorki zawdzięczam fotokopie przekazu.

Objaśnienia

Tytuł – „Żałoby z wesołością pojedynek. Symbole odnoszące się do wieńca” (jeśli nie zaznaczono inaczej, przekłady z łaciny autorstwa Grzegorza Franczaka).

[1] Opis ikonu: „Ktoś wyobraził promienisty wieńiec na podobieństwo koła z wplecionymi sercami, które wprawia w ruch ręką”; z lemma: „Słodka miłość”.

[2] Opis ikonu: „Inny namalował pierzaste Amora trzepoczącego się w wieńcu z ukrytymi siłdami”.

w. 1 *zadzierzgnionym* – zastawionym.

[3] Opis ikonu: „Inny namalował płonące serce w wieńcu, z którego wzbija się feniks”.

[4] Opis ikonu: „Wzlatujące z piołunu pszczoły siadają na kwitnącym wieńcu”.

w. 2 *pestańskie ... ogrody* – antyczne Paestum (obecnie wieś pod włoskim miastem Capaccio) słynęło z swych różanych ogrodów.

⁴¹ M. Trębska, *op. cit.*, s. 401–406, 425–426.

[5] Opis ikonu: „Zranione serce, któremu ręka przykłada plaster z wyjętych z wieńca i zgniecionych kwiatów”.

[6] Opis ikonu: „Z niebiańskiego Wieńca Ariadny w okrąg ułożone kwiaty”.

w. 1 z *Koroną ... Aryjadny* – Koroną (Wieńcem) Ariadny nazywana była Korona Północna, konstelacja siedmiu gwiazd między gwiazdozbiorami Herkulesa i Wolarza (według mitologii greckiej był to przeniesiony na nieboskłon diadem Ariadny).

w. 2 *paragon* – zawody, konkurencja.

[7] Opis ikonu: „Złota obręcz w powietrzu zawieszona, pod nią zaś różnego rodzaju kwiaty”.

w. 1 *tubek* – stroik na głowę panny młodej.

w. 2 *kwadruje* – pasuje.

[8] Opis ikonu: „Słońce otoczone wieńcem, który filozofowie zwą halo, zbliżające się do znaku Panny”. Mowa o tzw. halo słonecznym, zjawisku optycznym polegającym na widocznym pierścieniu światła otaczającym tarczę słoneczną.

[9] Opis ikonu: „Szaniec z lilii zrobiony, za którym Amor się kryje”.

[10] Opis ikonu: „Kwiaty splecione na podobieństwo łańcucha”.

[11] Opis ikonu: „Wóz na kwiatnych toczący się kołach, trzy Gracje go ciągną”.

w. 2 *dyjamentowa stateczność* – tj. twardość diamentu (uważanego za najtwardszy znany wówczas materiał).

[12] Opis ikonu: „Uwieńczony okręt znajdujący się niedaleko od brzegu, amfora zeń wystaje z zawieszonym nad nią wieńcem”.

[13] Opis ikonu: „Bukiet kwiatną wstęgą przewiązany, którą dwie ręce rozwiązać próbują”.

w. 1 *Bryjareuszów storekich* – mityczny syn Gai i Uranosa Briaraus miał pięćdziesiąt głów i sto rąk.

[14] Opis ikonu: „Zwierzę ofiarne z szyją owiniętą wieńcami i wstęgą nad karkiem zawieszoną”.

[15] Opis ikonu: „Czas zewsząd kwieciami obsypany, z klepsydrą w ręku, w której przesypuje się złoty piasek”.

[16] Opis ikonu: „Nad żalobnymi cyprysami zawieszony wieniec, co wzrost ich wstrzymuje”.

w. 2 – tzn. że małżeńska korona potrafi zwyciężyć żalobę.

[17] Opis ikonu: „W kwiatne wstęgi serce splecione”.

[II]

Flores symbolici applausui nuptiarum servientes

[1] *Apud Margaritam ducissam: duae manus more salutantium exfertae ac iunctae.*

Cum lem[mate]: In aeternum.

Póki tchu i życia stanie,
Spólne życie nie ustanie
I samo koło wieczności
Związku nie zerwie miłości.

[2] *Apud Carolum Fridericum: scutum cordibus humanis plenum.*

Cum lem[mate]: Hic murus abeneus esto.

Niech się kto murem cyrkluje,
Niech piersi tarczą staluje;
Mnie tarcza – miłość spojona,
Serce – to mur, to obrona.

[3] *Abacus in quo loco calculorum lusoriorum corda disposita.*

Cum lem[mate]: Vinci seu vincere pulchrum.

Parzystą Miłość na grę zwabiła
Miłość, a serce we grze stawiła.
Wygra czy przegra – równa wygrana,
Przegra czy wygra – równa przegrana.

[4] *Rete extensum in quo duo corda.*

Cum lem[mate]: Hac praeda ditescit amor.

Sztuczna w łowach swych łowczyni,
Miłość, stawia siatki swoje.
Ale że jest serc bogini,
Tylko chwyta serca dwoje.

[5] *Ignis adversus ventos fortior sursum evolat.*

Cum lem[mate]: Vis nulla retardat.

Lubo się wichry srożą bez miary,
Szerzy się płomień w większe pożary.

Choć w szturmach wewnętrznych ogień nie mały,
Możniejsze wznieca w sobie zapaly.

[6] *Orpheus tangens citharam ad cuius cantum, leones, agni, aquilae, columbae etc. mansuetissime quiescunt.*

Cum lem[mate]: Discordia concors.

Gdy gra Miłość swe kancony,
W słodko brzmiące bijąc strony,
Choć niezgodne serca będą,
W parze spokojnej zasięda.

[7] *Amoris genius hamo captum cor tenens.*

Cum lemm[ate]: Hamat amatque simul.

Biegły rybitw, Miłość, wszędy
W życia morzu rzuca wędy.
Które serce ma na wędzie,
To statecznie kochać będzie.

[8] *Duo corda inter flammas.*

Cum lem[mate]: Igneus ardor amoris.

Nie sam Wulkan ogień żarzy,
Ma i Miłość swe płomienie,
Które mi serca sparzy,
Goreć będą póki tchnienie.

[9] *Sol dispersis radiis super terram lucens.*

Cum lem[mate]: Unus respicit omnes.

Książę planetów swą subtelnością
Wszędzie się wdziera, gdy z chmur wynika;
Trudno się schronić i przed miłością,
Choć jedna wszystkie serca przenika.

[10] *Tabula arithmetica continens numerum.*

Cum lem[mate]: Nexu perfectior ipso.

Kto jedność liczy, tam komput mały,
Kto liczbę łączy, tam doskonały.
I miłość mało waży w jedności,
Z drugim złączona większej dzielności.

[11] *Facies humana in opposito speculo secundo representata.*

Cum lem[mate]: Geminum quod cernitur unum est.

Na mylny pozór zda się dwojaka,
A w rzeczy jedna twarz i jednaka.
Przyjaźni jedno, dwoje serc w oczy –
Co oko dzieli, miłość jednoczy.

[12] *Turtur vidua in ramo arido.*

Cum lem[mate]: Solus ago gemitus.

Bez towarzysza synogarlicy
W nieutulonej jęczy tesknicy.
Tak bez kompana serce się kruszy,
Przyjaźń bez pary zalem się suszy.

[13] *Aurum in igne expolitur.*

Cum l[emmate]: Pulchrius igne venit.

Gdy się w płomieniu wypoleruje
Złoto, drożej się z ognia szacuje;
W ogniu miłości gdy serce tleje,
Serce i życie piękniej jaśnieje.

[14] *Cithara sine fidibus seu cum fidibus sine anima.*

Cum lemm[ate]: Ex animis male pulsa sonat.

Choć melodyjna lutnia, bez duszy
Niewdzięcznie nuci, gdy ręka ruszy.
Życ bez przyjaźni jest żyć we młodości,
Żyje bez duszy, kto bez miłości.

[15] *Navis inter fluctus sine nauclero.*

Cum l[emmate]: Naufragio facilis.

Błędna łódka, kiedy w falach
Bez żeglarzów, bez styrnika;
Życie ludzkie tonie w żalach
Bez miłości przewodnika.

[16] *Magnes ferrum resistens trahit.*

Cum lem[mate]: Vi rapit occulta.

Magnez żelazo fortem skrytym

Ciągnie do siebie, choć się opiera.
I miłość kształtem skrycie wrytym
Pociąga serce, lub się wydziera.

[17] *Vitis ligata fructificat.*

Cum lem[mate]: Faciunt haec vincula fructum.

Winną latorośl wiążąc w winnicy,
Biorą bogaty owoc ogrodnicy.
Gdy przyjaźń związkiem krępuje życie,
Bierze owoc złoty ludzkie pożycie.

[18] *Sol radium spargens in oppositum speculum, in formam cordis formatum.*

Cum lem[mate]: Utrumque serenat.

Słońce w zwierciadło promieniem bije,
Stąd się refleks w inszą odbije.
Miłość, gdy w czyje serce uderzy,
Afekt z jednego w drugie wymierzy.

[19] *Avicula in cavea cantans.*

Cum l[emmate]: Libertas clausa sonora est.

Ścisłym zawarty ptaszek więzieniem,
Wdzięczniejszym uszy rozdrażnia pieniem.
I dobrowolny więzień miłości
Głośniejszej w sławie dozna dzielności.

[20] *Duo corda una sagitta transfixa.*

Cum l[emmate]: Unius duo praeda sumus.

Sajdaczna Miłość w serce godziła,
Jednym postrzałem dwoje zraniła.
Lecz nie okrutna, choć krwawa, strzała,
Gdy się za postrzał przyjaźń dostała.

[21] *Cor cum alis.*

Cum l[emmate]: Alas addit amor.

Gdy miłość serca spoi chęciami,
Zaraz lotnemi zdobi piórami.
Tak szybko pędząc miłości drogą,
Aż swego dojdą, przestać nie mogą.

[22] *Duo corda duabus sagittis transfixa.*

Cum I[emmate]: Imas transadigit fibras.

Gdy miłość w serca strzałami bije,
Głaskać nie umie, na wylot szyje.
Nieszczera miłość, co z wierzchu rani,
Co wskroś przenika, tej nikt nie zgani.

[23] *Cupido in testudine.*

Cum I[emmate]: Segnes odit amor.

W Miłości placu, kto złotwim krokiem
Czołga się, tego przenosi okiem.
Lecz zaś kto afekt ma szczerze chciwy,
Na spólną przyjaźń ten nie leniwy.

[24] *Amor in cordibus humanis penicillo pingit verbum: Amo.*

Cum lem[mate]: Character amoris.

Sztuczny Apelles na tle serdecznym,
Miłość, swym stylem to pisze wiecznym,
Aby w przyjaźni żyć bez odmiany –
Taki charakter niezgluzowany.

[25] *Horologium solare sine sole.*

Cum lemm[ate]: Prodest nihil absque secundo.

Za nic, choć sztuczny, kompas słoneczny,
Gdy się nie łączą słońca promienie,
Gdy się z przyjaźnią kompan serdeczny
Nie łączy, miłość stanie w cenie.

[26] *Athletae duo ad unam metam collimant.*

Cum I[emmate]: Duo properamus ad unum.

Dwaj swe biegi zawodnicy
Do jednej mety zawodzą,
Tak prawdziwi miłośnicy
Pędzą, aż w przyjaźń ugodzą.

[27] *Genius amoris habens sub pedibus insignia belli.*

Cum I[emmate]: Cedit gradivus amori.

Choć się ludzie uarmują,

Przecię Miłości hołdują.
Mars Miłości ustępuje,
Z Marsa Miłość tryumfuje.

[28] *Leo facem accensam fugiens.*
Cum [emmate]: Ardorem ferus ipse fugit.

Chybaby lwa syn dzikiego
I homoru niehumanego,
Kto płomienia miłosnego
Nie puszcza do serca swego.

[29] *Sphera mundi supra quam vigil amor.*
Cum [emmate]: Vigili securus amore.

U kogo Miłość strażnikiem,
Ten bezpiecznie koczuje,
Kto jest szczerym miłośnikiem,
Niebezpieczeństw nie czuje.

[30] *Sol in Geminis.*
Cum [emmate]: Hic sibi grata quies.

Gdy słońce świat biegiem krąży,
Na stańcę dwojaką dąży.
I Miłość we dwóch zasiada,
W parze sobie tron zakłada.

[31] *Avicula viridi illicis capta.*
Cum [emmate]: Placito sibi capta virore.

Gdy łowcza ręka stawia wab zielony,
Nim się ptak wabi oraz usidlony;
I miłość kwiecie gdy zielone stawia,
Przyjaznym sercem chciwe oko zławia.

[32] *Duo corda iuncta sub corona viridi.*
Cum [emmate]: Viridis fortuna coronat.

Przyjacielskie serca obie
W spólnym życiu znaczą sobie.
Pod koroną spokojone
Serce zawsze jest zielone.

[33] *Cupido coronatusserta nectit sub pedibus regum habens coronas.*

Cum [emmate]: Grator est quam tollit amor.

Gdy Miłość wdzieje korony,
Afekt miłością zraniony.
Za nic waży pańskie sprzęty,
Gdy miłość czyni ponęty.

Ad torques et monilia

[34] *Manus monilia tenens quibus loco gemmarum corda sunt in texta.*

Cum [emmate]: Haec gemmis pulchrius ornant.

Niech swe manele zdobi perłami
Droga Fortuna, Miłość sercami.
Za nic te sztuki, choć są glancowne,
Perły tanieją, sercu nierowne.

[35] *Cor amoris genio alligatur.*

Cum [emmate]: Connectit utrumque.

Czy Miłość do serca spięta,
Czy-li serce do Miłości,
Dość, że obojgu te pęta
Są związaniem życzliwości.

[36] *Amoris genius manus aurea stringit torque.*

Cum [emmate]: Stringit in aeternos nexus.

Gdy Miłość, ludzkich afektów księżę,
Na wspólne życie ręce powiąże,
Tak piękny związek nie minutami
Przystoi mierzyć, ale wiekami.

[37] *Columnae duae catenis invicem ligatae inter adversantes ventos stabiles.*

Cum [emmate]: Arcent haec vincla ruinam.

Niech Eolus wichry zburzy
I cały impet wynurzy,
Mocni stoją; zawiązane
Związek trzyma niezłomane.

[38] *Navis ad portum catenis alligatur.*
Cum lem[mate]: Stringitur ut teneat portum.

Żeglarz nawę po swym biegu
 Przy dostojnym wiąże brzegu.
 Łańcuch miły, choć krępuje,
 Bo szczęśliwy port skazuje.

Ad annulum

[39] *Annulus cum gemma sigillatoria.*
Cum lem[mate]: Respondet imago.

Gdy co wyryty sygnet pieczętuje,
 Jam swój sztych pięknie wykonterfektuję,
 Jak w swym kochanym ten pierścień ozdobny
 Wyraża miłość i afekt podobny.

[40] *Annulus in cuius gemma sol et luna.*
Cum lem[mate]: Geminum mihi sidus.

To sztuka, że się planetów księżę
 Z księżycem na tle pierścienia wiąże;
 To prawda, że kto pierścień szczerości
 Bierze, przychylne ma nieba włości.

[41] *Annulus sigillatorius duo corda obligans.*
Cum lem[mate]: Constantem signat amorem.

Ma swoje sztuczne Miłość dekreta,
 Co pieczętuje serca sekreta,
 By było w statku nie naruszone
 I jednej chęci nic nie dotknięte.

[42] *Annuli circulus dependenda corde.*
Cum lem[mate]: Omni fine caret.

Nie zna końca cyrkuł złoty,
 Tak i miłość teje cnoty:
 Że granic żadnych nie czuje,
 Wiecznym się czasem miarkuje.

[43] *Annuli circulus circumdans cor.*

Cum lemmate: Pro digito.

Pierścienny cyrkuł, kto nim pieczętuje,
Bardziej nim serce niż palec krępuje.
W pierścieniu bowiem taka dzielność skryta,
Że rękę zdobi, a za serce chwyta.

In communi

[44] *Genius amoris habens in pectore solem radios dispergentem supra corda humana.*

Cum [lemmate]: Disponit cum sole manus.

Z pierwszym planetą Miłość certuje,
Miasto promieni dary spenduje,
Które mi ludzkie serca zwabione
Szczerzej przyjaźni są zniewolone.

[45] *Deus silvestris ligna in ignem coniicit.*

Cum lem[mate]: Dantur in ardorem.

Sylwan swe drzewa w ogniste upały
Rzucając, wznieca z nich płomień niemały.
W życzliwych sercach zapisane dary
Wdzięczne miłości wzniesają pożary.

[46] *Nubes inbre copioso respersit terram unde fruges varii que fructus nascuntur.*

Cum lemmate: Grata rependit.

Gdy dżdżem rzęsiwym ziemia się wykąpie,
Na zawdzięczenie wyda owoc nieskądzie.
Tak kto roztrząsa dary, ten nie traci,
Temu przyjaźni owocem wdzięczność płaci.

[47] *Urbs aliud arx aureis et argenteis machinis oppugnata patet.*

Cum [lemmate]: Reserat vis aurea claustrum.

Miasta, zamki niedobycie
Złotym szturmem się poddają.

I zamknięcia serca skryte
Dary złote otwierają.

[48] *Sol inter nubes reflexus facit iridem.*

Cum lemm[ate]: Pro uno mille colores.

Tęcza tysiąc kolorami,
Jedną słońca światłość płaci.
Przyjaźń związana darami
Licznie, bo serca bogaci.

Finis

APARAT KRYTYCZNY

Edycja drugiego zbioru emblematów weselnych została przygotowana na podstawie czterech przekazów:

A – rkps Biblioteki Ossolineum we Wrocławiu, Zbiory Pawlikowskich, sygn. 79. Jest to luźno skomponowany zbiór mów i wierszy z końca XVII wieku (zawierający między innymi kopie *Łodzi młodzi* Kaspra Twardowskiego i *Poezji po-stu świętego* Stanisława Herakliusza Lubomirskiego), w którym znalazł się również dział *Lirica polonica*, a w nim między innymi cykl *Flores symbolici applausui nuptiarum servientes* (k. 141v–142v), na który złożyły się emblematy 1–48. Kopia ta w niniejszej edycji stanowi przekaz podstawowy, który zdecydował zarówno o liczbie, jak i układzie poszczególnych emblematów, choć w uzasadnionych przypadkach (emblematy 4, 47, 48) kolejność wersów w subskrypcjach przyjęta została za zgodnymi przekazami B i C lub (gdy brak danych emblematów w przekazie C) wyłącznie za B.

B – rkps Biblioteki Czartoryskich, sygn. 2042/II. Jest to rękopiśmienna re-toryka, zawierająca między innymi przykłady mów żałobnych, weselnych i oko-licznościowych oraz użytecznych w sztuce oratorskiej sentencji, apoftegmatów, przykładów i impetów z drugiej połowy XVII wieku. Interesujące nas emblematy zapisane zostały tu w rozdziale *Praxes epithalami...* (s. 527–569) w dwóch partiach. Na część zasadniczą, zatytułowaną *Symbola epithalamica*, złożyły się kolejno em-blematy 1–17, 19–20, 23–27, 30, 29 (s. 554–562). Poza tym pięć emblematów zapisanych zostało jako wstęp części zatytułowanej *Praxes redditoriae munerum*: 44–48 (s. 543–544).

C – rkps należący do zbiorów berlińskich, przechowywany obecnie w Biblio-tece Jagiellońskiej, sygn. Ms. Slav. Quart. 17, pochodzący z pierwszej połowy XVIII wieku, zatytułowany jest *Polonia civilis omni humanitis exculia genere et po-lito praesenti saeculo accommodata* (na karcie tytułowej adnotacja: „Z biblioteki

WJM Pana Bogusława Bukowieckiego darowana”). Część rękopisu pt. *Hymenaeus Poloniae inter Nuptiales Taedas ac lumina oratoria illustris* zawiera mowy weselne. Emblematy pt. *Symbola nuptialia* zanotowano w kolejności: 4, 7, 11, 16–17, 3, 8–10, 12–13, 15, 20, 23–24, 26–27, 30 (k. 216r–218v). Po ostatnim emblemacie jako zamknięcie zbioru dopisano składankę popularnych cytatów:

Kto tu państwa miłości nad sobą nie czuje,
 Ten z zimnego gdzieś świata tu do nas wędruje.
 Trudno uciec, trudno się przed miłością schronić,
 Bo jako lotny nie ma pieszego dogonić.
 Kto jest miłości poddany,
 Pójdzie więzień okowany
 W dyjamentowe kajdany⁴².

D – rkps Biblioteki Czartoryskich, sygn. 2051/I. Jest to retoryczna sylwa Adama Januszewicza z 1711 r. z ćwiczeniami i wzorami mów, listów i wierszy, zatytułowana *Phaebus illustrior ad ruinas obductam nube tristitiae faciem Regni serenans...* Zbiór emblematów zapisano tu jako *Corollarium. Epithalamicae materiae symbolae*, przy czym rozszerzony on został o szereg nowych utworów (w wylczeniu oznaczone kolejnymi literami alfabetu łacińskiego): 2, 1, 3, 6, a, 7–11, 13, 15–16, 14, b–c, 12, 17, 19, 21, 24–25, d, 27, e, 30, f–o (s. 217–222). Owe dodane emblematy przedrukowane zostały osobno w aneksie.

Wskazanie dwóch przekazów zbioru (B i D) oraz ich fotokopie zawdzięczam uprzejmości dr Magdaleny Górskiej, która krótko scharakteryzowała również ich emblematyczną zawartość⁴³.

Tekst transkrybowano, uwzględniając jego brzmienie po autopoprawkach kopyistów (przekreślenia wyrazów, odmienny szyk oznaczony cyframi nad zapisanymi wyrazami itp.). Przekazem podstawowym edycji był przekaz A (reprezentujący lekcje wspólne z D, na przekór B i C). Aparat zawiera wykaz wszystkich poprawek wydawcy, wszystkich lekcji wariantowych oraz wszystkich błędów przekazu podstawowego. Nie zostały natomiast uwzględnione lekcje swoiste poszczególnych przekazów (błędy, przede wszystkim metryczne i gramatyczne).

⁴² Centon najwyraźniej również składa się z rymowanek przydatnych jako ozdobnik weselnej oracji. Drugi dystych to cytowana z pamięci frazka Jana Kochanowskiego (I 98), zaś końcowe wersy stanowią wierszyk wykorzystany jako zakończenie jednej z wzorcowych mów zapisanych w rkpsie Biblioteki Ossolineum, sygn. 701 I, k. 138: „Kto jest miłości poddany / W dyjamentowe kajdany / Idzie więzień okowany” (informację zawdzięczam dr hab. Marii Barłowskiej).

⁴³ M. Górską, *Emblematyka jako źródło staropolskiej erudycji...*, s. 121–122.

Tytuł: – A; *Symbola epithalamica* – B; *Symbola nuptialia* – C; *Corollarium Epithalamicae materiae symbolae* – D

[1] Przekazy: A (k. 141v), B (s. 554), D (s. 217). Opis ikonu: – A; *Duae manus sese invicem stringentes* – B; *Duae manus invicem se stringentes* – D / Lemma: – A; *Nexus in aeternum. Aliud Aeterno foedere nexus* – B; *Aeterno foedere nexus* – D / Subskrypcja: w. 3 *samo* – B D; *same* – A

[2] Przekazy: A (k. 141v), B (s. 554), D (s. 217). Opis ikonu: – A; *Clipeus humanis cordibus plenus* – B; *Clipeus plenus cordibus humanis* – D / Lemma: – A; *Hic murus ahaneus esto, aliquod Foederatus cordium reddit nexus tutos* – B; *Hic murus araneus* [!] *est* – D

[3] Przekazy: A (k. 141v), B (s. 554–555), C (k. 216v–217r), D (s. 217). Opis ikonu: *Abacus in quo* – A B; *Symbolum ducis Juliae erat abacus* – C / *calculatorum lusiorum* – A; *lusiorum calculatorum* – B C / *disposita* – A; *disposita cernuntur* – B; *disposita habens* – C / – *Abacus lusorius in quo loco calculatorum corda sunt posita* – D / Lemma: *pulchrum* – A C D; *pulchrum. Aliquod in mutuo amore seu vincere, seu vinci par felicitas est* – B / Subskrypcja: w. 1 *Parzystą Miłość* – C; *Parzystą Przyjaźń* – A; *Parzystą Miłość* – B D / w. 2 *a serce we grze* – C; *a serce na grze* – A; *a serce we grę* – B; *tam we grze serce* – D (bł.) / w. 4 *równa* – B C D; *równo* – A

[4] Przekazy: A (k. 141v), B (s. 555), C (k. 216r). Opis ikonu: *extensum* – A; *expensum* – B; *expensum pingatur* – C / *duo* – A; *gemina patent* – B; *gemina haerent* – C / Subskrypcja (kolejność wersów za B i C, w A w. 1, 3, 2, 4): w. 1 *Sztuczna* – A; *Słuszna* – B; *Śliczna* – C / w. 2 *stawia siatki* – A C; *siatki stawia* – B / w. 4 *chwytą serca* – B C; *serca chwytą* – A

[5] Przekazy: A (k. 141v), B (s. 555). Opis ikonu: – A; *Flamma ignis inter adversos ventos fortior sursum evolat* – B / Subskrypcja: w. 1 *Lubo* – B; *Kiedy* – A / w. 3 *wewnętrznych* – A; *wietrznych* – B / w. 4 *Moźniejsze ... zapaby* – A; *Mocniejsze ... upaby* – B

[6] Przekazy: A (k. 141v), B (s. 556), D (s. 217). Opis ikonu: *tangens citharam* – A B; *citharam tangens* – D / *ad cuius cantum, leones, agni, aquilae, columbae etc. mansuetissime quiescunt* – A; *subtus animalia: leones, aquilae etc. mansuetissime quiescunt* – B; *belluis quiescentibus* – D / Lemma: – A; *A fide grata quies. Aliud Discordia concors* – B; *A fide grata quies* – D / Subskrypcja: w. 1 *Gdy gra* – A B; *Wygra* – D / w. 2 *śłodkobrzmiające* – A D; *śłodkomruczne* – B

[7] Przekazy: A (k. 141v), B (s. 556), C (k. 216r), D (s. 217). Opis ikonu: *tenens* – A B; *tenet* – C / *Genius piscatoris in specie loco piscium hamo captans corda* – D / Subskrypcja: w. 2 *życia morzu* – A; *morzu życia* – B D; *życia morze* – C

[8] Przekazy: A (k. 141v), B (s. 556), C (k. 217r), D (s. 217). Opis ikonu: *Duo corda* – A B C; *Corda* – D / Lemma: *Igneus ... amoris* – A; *Inest suus ... amori* – B C; *Suus inest ... amori* – D / Subskrypcja: w. 1 *ognie* – B C; *ogień* – A; *serca* – D (bł.) / w. 3 *sparzy* – B C D; *parzy* – A / w. 4 *Goreć* – B C D; *Gorzeć* – A / *będq* – A C D; *będzie* – B

[9] Przekazy: A (k. 141v), B (s. 557), C (k. 217r), D (s. 218). Opis ikonu: *dispersis* – A B C; *in diversis* – D / *super terram lucens* – B C; *super terrena lucens* – A; *lucens super terram* – D / Lemma: *Unus* – B C D; *Unus Sol* – A / *respicit* – A B C; *perspicit* – D / Subskrypcja: w. 2 *gdy z chmur* – B C; *i z chmur* – A; *gdy z wód* – D

[10] Przekazy: A (k. 141v), B (s. 557), C (k. 217r), D (s. 218). Opis ikonu: *continens numerum* – A B C; *plena numeris* – D / Subskrypcja: w. 2 *Kto liczbę łączy* – C D; *Ale kto liczbę* – A; *Kto liczbę liczy* – B (dittografia) / w. 3 *mało waży* – B C D; *sama mała* – A / w. 4 *Z drugim* – A B C; *Z drugą* – D / *większej* – B C D; *w większej* – A

[11] Przekazy: A (k. 141v), B (s. 557), C (k. 216v), D (s. 218). Opis ikonu: – A; *In speculo facies humana repraesentata* – B; *Facies humana in opposito speculo repraesentata* – C; *Facies humana in speculo repraesentata* – D / Subskrypcja: w. 1 *Na mylny* – C D; *Na ludzki* – A (bł.); *Niemylny* – B (bł.) / *dwojaka* – B C D; *jednaka* – A (bł., dittografia) / w. 3 *Przyjaźni* – A D; *W przyjaźni* – B C

[12] Przekazy: A (k. 141v), B (s. 558), C (k. 217r–v), D (s. 219). Opis ikonu: *vidua in ramo arido* – A; *ramo insidens solus gemit* – B C; *in sicca arbore solus ingemiscens* – D / Lemma: *ago* – B C D; *ego* – A / *gemitus* – A B C; *gemitum* – D / Subskrypcja: w. 1 *Bez* – B C D; *Weż* – A

[13] Przekazy: A (k. 141v), B (s. 558), C (k. 217v), D (s. 218). Opis ikonu: *in igne* – A; *in igne cum coquitur* – B; *in igne dum coquitur* – C; *igne* – D / *expolitur* – A B C; *expolitum* – D / Subskrypcja: w. 4 *piękniej* – B C D; *piękanie* – A

[14] Przekazy: A (k. 141v), B (s. 558), D (s. 218). Opis ikonu: *fidibus. Seu cum fidibus sine anima* – A; *anima ingrata sonat* – B; *elevatis nervis* – D / Lemma: *male pulsa* – A B; *ingrata* – D / Subskrypcja: w. 1 *lutnia* – B D; *ręka* – A / w. 2 *Niewdzięcznie* – A B; *Niewdzięczno* – D / w. 3 *jest żyć* – A B; *jest być* – D

[15] Przekazy: A (k. 141v), B (s. 559), C (k. 217v), D (s. 218). Opis ikonu: *inter fluctus sine nauclero* – A; *destituta nautis et clautero inter fluctus errans* – B; *destituta a nautis et nauclero inter fluctus errans* – C; *sine institore* – D / Subskrypcja: w. 2 *żeglarzów* – B C D; *żeglarza* – A / w. 3 *Życie ludzkie* – B C D; *Miłość ludzka* – A (bł. dittografia) / w. 4 *przewodnika* – A D; *przewoźnika* – B C

[16] Przekazy: A (k. 141v–142r), B (s. 559), C (k. 216v), D (s. 218). Opis ikonu: *resistens trahit* – A; *trahit* – B; *etiam resistens trahit* – C; *sublevans* – D / Subskrypcja: w. 4 *Pociąga* – B C D; *Zaciąga* – A

[17] Przekazy: A (k. 142r), B (s. 559), C (k. 216v), D (s. 219). Opis ikonu: *fructificat* – A C; *fructiferans* – B; *fructificans* – D / Subskrypcja: w. 1 *w winnicy* – A B C; *winnicy* – D / w. 2 *bogaty* – A B C; *bujniejszy* – D / w. 3 *przyjaźń* – A C; *miłość* – B D / w. 4 *ludzkie* – A B C; *drogie* – D

[18] Przekaz: A (k. 142r)

[19] Przekazy: A (k. 142r), B (s. 560), D (s. 219). Opis ikonu: *in cavea cantans* – A; *cantaris in cavea* – B; *in cavea delicate canens* – D / Subskrypcja: w. 2 *rozdrażnia* – A D; *nasyca* – B / w. 3 *dobrowolny* – A B; *dobrowolnej* – D / w. 4 *Głośniejszej* – A B; *Głośniejszy* – D

[20] Przekazy: A (k. 142r), B (s. 560), C (k. 217v). Opis ikonu: – A; *Geminum cor una sagitta transfixum* – B C / Subskrypcja: w. 1 *godziła* – B; *ugodziła* – A C (bł. metryczny) / w. 4 *przyjaźń* – B C; *miłość* – A

[21] Przekazy: A (k. 142r), D (s. 219). Opis ikonu: – A; *Corda alata* – D / Lemma: *addit* – A; *addidit* – D / Subskrypcja: w. 2 *piórami* – A; *skrzydłami* – D / w. 3 *pędząc* – A; *pędzą* – D

[22] Przekaz: A (k. 142r)

[23] Przekazy: A (k. 142r), B (s. 560), C (k. 217v–218r). Opis ikonu: – A; *Amoris genius pede pressam testitudinem petit sagitta* – B C / Subskrypcja: w. 1 *W miłości* – A C; *Miłości* – B / w. 3 *Lecz zaś* – B C; *Ale* – A

[24] Przekazy: A (k. 142r), B (s. 561), C (k. 218r), D (s. 219). Opis ikonu: *humanis ... pingit verbum: Amo* – A; *humanis ... depingit: Hamo* – B; *humanis ... depingit: Amo* – C / – *Tabula cordibus humanis plena* – D / w. 2 *stylem* – B C D; *szttychem* – A

[25] Przekazy: A (k. 142r), B (s. 561), D (s. 219). Opis ikonu: *sine sole* – B D; *cum una tantum linea* – A / Lemma: *secundo* – A; *secunda* – B / – *Si sol defuerit nulla secunda mihi* – D / Subskrypcja: w. 2 *słońca* – A B; *serca* – D / w. 3 *kompan* – B; *kompas* – A (bł., dittografia); *kompam* – D (bł. grafii) / w. 4 *stanieje* – A; *tanieje* – B; *niszczaje* – D

[26] Przekazy: A (k. 142r), B (s. 561), C (k. 218r). Opis ikonu: *collimant* – A; *cursu contendunt* – B C / Subskrypcja: w. 1 *Dwaj* – B C; *Dwa* – A / *zawodnicy* – A C; *zabiednicy* – B / w. 3 *prawdziwi* – B C; *prawdziwie* – A

[27] Przekazy: A (k. 142r), B (s. 562), C (k. 218r–v), D (s. 220). Opis ikonu: – B C; *Cupido Martem sagittis petit* – A; *Genius insignia belli corde viso detorquens* – D / Subskrypcja: w. 1 *uarmują* – A D; *uhartują* – B C / w. 2 *Przecię* – A D; *Przecięż* – C; *Miękko* – B (bł.)

[28] Przekaz: A (k. 142r)

[29] Przekazy: A (k. 142r), B (s. 562). Subskrypcja: w. 2 *koczuje* – A; *poczuje* – B / w. 3 *Kto* – A; *To* – B

[30] Przekazy: A (k. 142r), B (s. 562), C (k. 218r–v), D (s. 220). Opis ikonu: *in Geminis* – A B C; *in Geminis subsistens* – D / Lemma: *Hic sibi* – C D; *Hic* – A; *Hic sibi* – B / w. 1 *słońce* – B C D; *miłość* – A / w. 2 *Na stańcę* – B C D; *Ma stan ze* – A (bł.) / *dwojaką dąży* – transkrypcja wydawcy; *dwojako dąży* – C D; *dwojakiej tąży* – A (bł.); *w Dwojaki dąży* – B

[31–33] Przekaz: A (k. 142r)

[34] Przekaz: A (k. 142r–v)

[35] Przekaz: A (k. 142v). Subskrypcja: w. 3 *obojg<u>* – poprawka wydawcy; *obojga* – A

[36–43] Przekaz: A (k. 142v)

[44] Przekazy: A (k. 142v), B (s. 543). Lemma: – A; *Dispertit cum sole manus. Alludit ad amorem quod solem imitetur in spargendis suis muneribus quibus humana corda ditando alluciat* – B / Subskrypcja: w. 2 *spenduje* – A; *splenduje* – B

[45] Przekazy: A (k. 142v), B (s. 543). Opis ikonu: *coniicit – A; conicit unde afflagrat ignis – B* / Lemma: *in ardorem – A; in ardorem. All[uditur] quod munera dantur amoris flammam conciliant – B* / Subskrypcja: w. 2 *wznieca z nich płomień – A; płomień roz<ż>arza – B*

[46] Przekazy: A (k. 142v), B (s. 544). Opis ikonu: *inbre – A; imbre – B / variique – A; et varii – B* / Subskrypcja: w. 1 *ziemia – A; ziemię – B* / w. 2 *Na za wdzięczenie – A; A za wdzięczeniem – B* / w. 4 *przyjaźni – A; stokrotnym – B*

[47] Przekazy: A (k. 142v), B (s. 544). Opis ikonu: *arx aureis et argenteis machinis oppugnata patet – A; ars aureis arietibus oppugnata patet facile – B* / Lemma: *vis – A; vix – B* / *claustrum – A; claustrum aliud Auro expugnata patebunt – B* / Subskrypcja (kolejność wersów za B, gdzie lepiej oddany paralelizm porównania, w A w. 1, 3, 2, 4)

[48] Przekazy: A (k. 142v), B (s. 544). Opis ikonu: *facit – A; conficiens – B* / Lemma: *colores – A; colores hoc quod uno munere mille gratias redditamicus – B* / Subskrypcja (kolejność wersów za B, gdzie lepiej oddany paralelizm porównania, w A w. 1, 3, 2, 4): w. 3 *słońca światłość – B; siatką słońca – A (bł.)* / w. 4 *serca – A; sercem – B*

Objaśnienia

Tytuł: – „Symboliczne kwiaty służące pochwalę małżeństwa”.

[1] Opis ikonu: „U księżnej Małgorzaty dwie ręce wzniesione i połączone w powitanie”; z lemmą: „Na wieczność”. Mowa o „symbolu” Małgorzaty z Paleologów (zm. 1566), od 1531 roku żony Fryderyka II Gonzagi, przyszłej babki polskiej królowej Ludwiki Marii, który tak przedstawiały kompendia oratorskie: „Margareta, księżna Mantui, miała *in symbolo* dwie ręce złączone; lem[ma]: *In aeternum*” (S. Wysocki, *Orator polonus...*, Varsaviae 1740, s. 750; najpełniejszy komentarz daje: J. Typotius, *Symbola divina et humana pontificum, imperatorum, regum...*, t. 3, Pragae 1603, s. 70 (ryc.), 73–74 (komentarz); Wysocki operuje już skrótem, znanym choćby z: M. Radau SI, *Orator extemporaneus seu Artis oratoriae reviarum bipartium*, Amsterodami 1661, s. 266). Por. też w aneksie emblemat e.

w. 3 *koło wieczności* – jednym z symboli wieczności był okrąg (na przykład emblemat Vaeniusa, *Amorum emblemata*, 8: *Amor aeternus* przedstawiał Kupidyna w symbolizującym wieczność okręgu Ouroborosa, węża zjadającego własny ogon). Do takiej wykładni najchętniej odwoływano się również w oracjach z okazji oddawania zaręczynowego pierścienia, na przykład: „złoty pierścień, jedynej hieroglifik wieczności [...]. A jako wieczności figura pierścien z dawnych czasów był miany *annulus aeterni fulget scopus integer aevi*, tak i teraz wiecznej niech będzie zadatek zyczliwości” (S. Wysocki, *op. cit.*, s. 737–738).

[2] Opis ikonu: „U Karola Fryderyka tarcza wypełniona sercami ludzkimi”; z lemmą: „Bądź jak ten mur spizowy” (cytat z Horacego, *Epistulae* 1,1,60). „Sym-

bol” księcia Jülich-Kleve-Mark-Berg-Ravensberg, przedstawiający tarczę z wymalowanymi sercami w otoku horacjańskiego cytatu oraz lemmą: „Benevolentia bonissima guardia”, spopularyzował Typot (J. Typotius, *Symbola divina et humana pontificum, imperatorum, regum...*, t. 2, Pragae 1602, s. 154 (ryc.), 157–158 (komentarz)), za którym przywoływały go również kompendia oratorskie (por. na przykład J. Masen SI, *Speculum imaginum veritatis occultae*, wyd. 3 popr., Coloniae 1681, s. 565).

w. 1 *cyrkluje* – otacza.

w. 2 *staluje* – uzbraja.

[3] Opis ikonu: „Tablica do gry, na której zamiast kamyków rozstawione serca”; z lemmą: „Pięknie jest zwyciężać lub być zwyciężanym”.

[4] Opis ikonu: „Rozciągnięta sieć z dwoma sercami”; z lemmą: „Miłość bogaci się taką zdobyczą”.

w. 1 *Sztuczna* – sprytna.

w. 2 *Miłość* – tu Miłość oznaczać ma matkę Kupidyna, Wenerę.

[5] Opis ikonu: „Pod wpływem wiatru ogień silniej wzbija się w górę”; z lemmą: „Żadna siła nie powstrzyma”.

w. 1 *Lubo* – chociaż.

[6] Opis ikonu: „Orfeusz dotyka lutni, przy dźwiękach której lwy, baranki, orły, gołębice itd. zgodnie spoczywają”; z lemmą: „Niezgodna zgodność”.

w. 1 *kancony* – pieśni (z wł. *canzona*).

[7] Opis ikonu: „Bożek miłości trzyma serce złapane na haczyk”; z lemmą: „Łowi i kocha zarazem”.

w. 1 *rybitw* – rybak.

[8] Opis ikonu: „Dwa serca w płomieniach”; z lemmą: „Ognisty żar miłości”.

w. 1 *Wulkan* – rzymski bóg ognia, mąż Wenery.

w. 4 *póki tchnienie* – tj. do końca życia.

[9] Opis ikonu: „Słońce świecące nad ziemią rozproszonymi promieniami”; z lemmą: „Jedno spogląda na wszystkich”.

w. 1 *Księżę planetów* – tj. Słońce (w obowiązującym w XVII wieku w powszechnej świadomości systemie ptolemejskim zaliczane do planet, tj. gwiazd ruchomych; z racji jasności i zajmowania centralnego miejsca wśród siedmiu „planet” okrążających Ziemię nazywane było ich królem lub księciem).

[10] Opis ikonu: „Tablica arytmetyczna z liczbą”; z lemmą: „Doskonalszy w połączeniu”.

w. 1 *komput* – rachunek (z łac. *computus*).

[11] Opis ikonu: „Twarz ukazana w lustrzanym odbiciu”; z lemmą: „Postrzeżone jako podwójne stanowi jedność”.

w. 3–4 – tj. choć dla oczu dwoje serc, uczucie je łączy w jedność.

[12] Opis ikonu: „Samotna synogarlica na suchej gałęzi”; z lemmą: „Samotność rodzi westchnienie”.

w. 1–2 – według dawnych naturalistów synogarlica jest wierna jednemu partnerowi, a po jego stracie ginie z tęsknoty (por. na przykład Arystoteles, *Historia animalium* 613a,14–15; K. Elian, *De natura animalium* III 44; *Physiologus* I 28).

[13] Opis ikonu: „Złoto oczyszczane w ogniu”; z lemmą: „Pięknieje w ogniu”.

w. 1–2 – złoto przetapiano, by pozabawić je domieszek i zwiększyć jego wartość.

[14] Opis ikonu: „Lutnia bez strun albo ze strunami bez duszy”; z lemmą: „Żle uderzana dźwięczy bezdusznie”.

w. 1 *bez duszy* – duszą nazywano kołek między podstawkiem a spodnią deką w instrumentach strunowych.

[15] Opis ikonu: „Łódź wśród fal bez żaglarza”; z lemmą: „Łatwo o zatonięcie”.

[16] Opis ikonu: „Magnes, odpychając, przyciąga żelazo”; z lemmą: „Działa ukrytą mocą”.

w. 4 *lub* – chociaż.

[17] Opis ikonu: „Podwiązana winorośl owocuje”; z lemmą: „Te więzy dają owoc”.

w. 2 *frukt* – owoc.

[18] Opis ikonu: „Promienie słońca odbijają się w lustrze w kształcie serca”; z lemmą: „Oboje jaśnieją”.

[19] Opis ikonu: „Ptaszek śpiewający w klatce”; z lemmą: „Wolność dźwięczna w zamknięciu”.

[20] Opis ikonu: „Dwa serca przebite jedną strzałą”; z lemmą: „Oba jesteśmy łupem jednego”.

w. 1 *Sajdaczna Miłość* – tj. Amor zaopatrzony (na wzór kozacki) w sajdak, a więc futerał na strzały (kołczan) i łuk (łubie).

w. 3 *krwawa* – skrwawiona (tj. taka, która trafiła w serce).

[21] Opis ikonu: „Serce ze skrzydłami”; z lemmą: „Miłość dodaje skrzydeł”.

[22] Opis ikonu: „Dwa serca przebite strzałami”; z lemmą: „Przeszywa do samych trzewi”.

w. 2 *szyje* – przeszywa.

[23] Opis ikonu: „Kupidyń na żółwiu”; z lemmą: „Miłość nie cierpi gnuśnych”.

w. 2 *tego przenosi okiem* – tj. nie zauważa go.

[24] Opis ikonu: „Amor maluje w sercach pędzelkiem słowo: *Kocham*”; z lemmą: „Znamie miłości”.

w. 1 *Sztuczny Apelles* – uzdolniony Apelles. Amor („Miłość”) zostaje przyrównany do Apellesa (ok. 370 – ok. 300 p.n.e.), uznawanego w antyku za najwybitniejszego malarza.

w. 4 *charakter niezgluzowany* – niezatarty znak, sygnatura.

[25] Opis ikonu: „Zegar słoneczny bez słońca”; z lemmą: „Bezużyteczny bez drugiego”.

w. 1 *sztuczny* – pomysłowy.

kompas słoneczny – zegar słoneczny.

[26] Opis ikonu: „Dwóch zawodników biegnie do jednej mety”; z lemmą: „We dwoje do jednego dążymy”.

[27] Opis ikonu: „Bożek miłości depczący wojenne insygnia”; z lemmą: „Mars ustępuje przed Amorem”.

w. 1 *uarmuję* – uzbroją.

[28] Opis ikonu: „Lew ucieka przed płonąca pochodnią”; z lemmą: „Przed zarem dzika bestia umyka”.

w. 1–4 – antyczne porównanie srogości (por. na przykład Katullus 60 czy 64,154; Wergiliusz, *Aeneis* 4,365–367), popularne w poezji staropolskiej, por. na przykład: „Ciebie zła lwica w ogromnej jaskini / Nie urodziła [...] / Gdzieżeś się wždy tak sroga uchowała” (J. Kochanowski, *Fraszki* I 67,1–4).

[29] Opis ikonu: „Amor-strażnik ponad modelem świata”; z lemmą: „Czujną miłością bezpieczny”.

[30] Opis ikonu: „Słońce w znaku Bliźniąt”; z lemmą: „Tu upragniony spokój”.

w. 2 *Na stańcę dwojakę* – tj. do zodiakalnego znaku Bliźniąt, w którym Słońce znajduje się od 21 VI do 20 VII.

[31] Opis ikonu: „Praszek w kwitnące sidła złapany”; z lemmą: „Złapana miłą sercu zielenią”.

w. 1 *wab zielony* – wabik z gałązek z owocami, którymi posilają się ptaki.

[32] Opis ikonu: „Dwa złączone serca pod kwitnącym wieńcem”; z lemmą: „Miłość wieńczy kwiatami”.

[33] Opis ikonu: „Uwieńczony Kupido spleta wieńce, depcząc królewskie korony”; z lemmą: „Milsze to, co miłość wywyższa”.

Śródtytuł przed [34] – „Na łańcuszki i bransolety”.

[34] Opis ikonu: „Ręka trzymająca bransolety, w które wplecione są serca zamiast drogich kamieni”; z lemmą: „Te zdobią bardziej niż klejnoty”.

w. 1 *maneł* – bransolety.

[35] Opis ikonu: „Serce przywiązane do bożka miłości”; z lemmą: „Łączy oboje”.

[36] Opis ikonu: „Bożek miłości z rękami związanymi łańcuchem”; z lemmą: „Wiąże wiecznym węzłem”.

[37] Opis ikonu: „Dwie związane łańcuchem kolumny stojące mocno wśród nieprzyjaznych wiatrów”; z lemmą: „Te więzy chronią przed upadkiem”.

w. 1 *Eolus* – mityczny władca wiatrów.

[38] Opis ikonu: „Łódź przycumowywana w porcie łańcuchem”; z lemmą: „Przywiązana, by trzymała się portu”.

w. 4 *skazuje* – wskazuje.

Śródtytuł przed [39]: – „Na pierścień”.

[39] Opis ikonu: „Pierścień z kamieniem sygnetowym”; z lemmą: „Obraz daje odpowiedź”.

[40] Opis ikonu: „Pierścień z kamieniem ze słońcem i księżycem”; z lemmą: „Dwie świecą mi gwiazdy”.

w. 1 *planetów księżę* – por. obj. do 9,1.

[41] Opis ikonu: „Pierścień pieczętny łączący z sobą dwa serca”; z lemmą: „Pieczętuje stałą miłość”.

w. 1 *sztuczne* – kunsztowne.

w. 3 *w statku* – w stateczności.

[42] Opis ikonu: „Pierścień z zawieszonym nań sercem”; z lemmą: „Nie zna końca”.

w. 1 *cyrkuł* – okrąg.

[43] Opis ikonu: „Pierścień otaczający serce”; z lemmą: „Zamiast palca”.

Śródtytuł przed [44]: – „Na związek”.

[44] Opis ikonu: „Bożek miłości mający na piersi słońce, którego promienie padają na serca ludzkie”; z lemmą: „Ze słońcem podaje ręce”.

w. 1 *Z pieruszym planetą* – tj. Słońcem (por. obj. do 9,1).

certuje – konkuruje, walczy.

w. 2 *Miasto* – zamiast.

spenduje – ofiaruje.

[45] Opis ikonu: „Bożek Sylwan drew do ognia dorzuca”; z lemmą: „Idą na pastwę żaru”.

w. 1 *Sylwan* – mityczny bóg lasów.

[46] Opis ikonu: „Chmury rześystym deszczem skrapiają ziemię, stąd zasiewy i różne owoce rosną”; z lemmą: „Wdzięczna odpłaca”.

w. 2 *Na zawdzięczenie* – w podzięce, w dowód wdzięczności.

[47] Opis ikonu: „Miasto lub zamek stoi otworem, oblężone złotymi i srebrnymi machinami”; z lemmą: „Potęga złota otwiera twierdze”.

w. 1–2 – nawiązanie do polskich wersji łacińskiej inskrypcji, które były przysłowiowe, na przykład: „Nie masz nic tak mocnego, czego by złoto nie zwojowało” czy: „Nie masz muru, którego by złotym nie przełamał taranem”.

[48] Opis ikonu: „Słońce odbite wśród chmur roztacza tęczę”; z lemmą: „Miast jednego, tysiąc kolorów”.

Po [48]: – „Koniec”.

ANEKS I

W przekazie D wśród emblematów epitalamijnych kopiowanych jako spójny zbiór rozmieszczono też czternaście innych o podobnej tematyce (ich układ podany został w opisie przekazu), których poetyckie subskrypcje mają jednak często odmienny charakter. Przedrukowuję je niżej, jedynie w wyjątkowych wypadkach opatrując komentarzem.

[a] *Magnes catenam ex annulis sibi invicem nexis mutuo coniungens.*

L[emma]: *Arcanis nodis*⁴⁴.

Magnezowi podlegają
I ogniwa spojone,
Sekretnemi gdy splątają
Kółka siły złączone.

- 5 Tak <i> miłość rozdzielone
Serca często krępuje,
Afektami zniewolone
Do przyjaźni przykuje.

[b] *Cor preafixum sagitta in meta positum.*

Cum lem[mate]: *Ille solus aevi vulnus <...>*⁴⁵.

Niech kto kocha sw<a> fortunę,
Ja kochać serce będę.
Do niego strzały posunę,
W ranach serca zasiądę.

[c] *Gemma extra concham in concha <...>.*

Cum l[emmate]: *Solus dives amor*⁴⁶.

Co po złocie, po klejnotach,
Co po perłach błedniejących,
Po fortunnych kołowrotach,
Darowiznach łaskawych?

⁴⁴ Opis ikonu: „Magnes spajający łańcuch ze splecionych z sobą ogniw”; lemna: „Tajemnymi więzami” (była to dewiza Collegium Romanum; poświęcony jej emblemat, do którego odnosi się polska wersja, por. S. Pietrasanta, *De symbolis heroici libri IX*, Antverpiae 1634, s. 400; Ph. Picinelli, *Mundus sumbolicus*, Coloniae Agrippinae 1687, s. 701: XII 183).

⁴⁵ Opis ikonu: „Serce przebite strzałą umieszczone na obelisku”; z lemna: „Ta tylko światowa rana <...>”.

⁴⁶ Opis ikonu: „Pierścień w muszli, a poza muszlą <...>”; z lemna: „Jedynie miłość jest bogata”.

- 5 Bo u ciebie gdy statecznie
 Miłość moja zasiędzie,
 Twoje pewnie długowiecznie
 Serce mi za skarb będzie.

[d] *Aurum ad lapidem Lydium probatum.*

*Cum [emmate]: Sic spectanda fides*⁴⁷.

Kamień lidyjski złota próbuje,
 Że jest prawdziwe, reprezentuje.
 Szczerze miłości niefarbowane
 Reprezentują znaki zadane.

[e] *Duae manus sibi coniunctae.*

*L[emma]: Aeterno foedere iungo*⁴⁸.

Nie do czasu, lecz na wieki,
 Lubo złoży śmierć powieki,
 W sercu mojem będzie miłość.
 Żem cię poznał, poznasz szczerłość.

[f] *Pingant manus duae quarum una tenet cor, altera mensuram cordi inmissam.*

*L[emma]: Cor fundum non habet ullum*⁴⁹.

Niech inni dają złote bałwany,
 Lustry bogate i parabany,
 Stoły, puary, srebrne miednice,

⁴⁷ Opis ikonu: „Złoto próbowane kamieniem lidyjskim”; z lemą: „Tak należy docho-
 wywać wiary”. Symbol spopularyzował zbiór Claude’a Paradina *Devises heroïques* (Lyons
 1551, s. 107), gdzie inskrypcja na monecie: „FRANCISCVS DEI GRATIA FRAN. REX”
 odnosi się jeszcze do Franciszka I Walezjusza (1494–1547). Dewizę przejął jego młody
 wnuk, Franciszek II (1544–1560), z którym była ona później najczęściej wiązana w po-
 pularnych kompendiach. Por. np.: „Franciscus II Valesius, rex Galliae, habuit pro symbolo
 aureum nummum coronatum, quem dextra ad lapidem Lydium probabat. Lemma: *Sic spec-
 tanda fides*. Significabat fidem amicorum et amorem coniugum, non verbis sed re praestari et
 cognosci” (M. Radau SI, *op. cit.*, s. 267; zob. też J. Typotius, *op. cit.*, t. 1, tab. 40 i k. XX-
 -IVr). Pierwsze zdanie tak przełożono w anonimowej retoryce rękopiśmiennej: „Franciszek
 Wtóry, król francuski, miał za symbolom złoty pieniądz, którego ręka próbowała na lidyj-
 skim kamieniu, z napisem: *Sic spectanda fides*” (rkps BUW 197, s. 88; cyt. za: M. Trębska,
op. cit., s. 422); por. też: S. Wysocki, *op. cit.*, s. 750; Ph. Picinelli, *op. cit.*, s. 700: XII 173.

⁴⁸ Opis ikonu: „Dwie złączone ręce”; lemma: „W wiecznym trwam związku”. Por. em-
 blemat 1, którego druga lemma w przekazie B i pierwsza w przekazie D brzmi: *Aeterno
 foedere nexus*.

⁴⁹ Opis ikonu: „Przedstaw dwie ręce, z których jedna trzyma serce, druga miarkę w ser-
 ce wkłada”; lemma: „Serce nie ma dna żadnego”.

- Z twarzą królewską złote tablice –
 5 Wszystko się jawnie oku wydaje,
 Widać na stołach, kto i co daje.
 Ja szczerzy tobie afekt daruję,
 W sercu zobaczy, kto go zgrontuje.

[g] *Gemma in qua effigies <...> magni cernebatur apud Plutarchum.*
Cum [lemmate]: In parvo magna locantur⁵⁰.

- Non contemne meum quasi parvo in munere domum:
 Quod valet, immensum est. Sic auri pondera parvi
 Exsuperant pretio numerosos aeris acervos.
 Sic adamas, punctum lapidis, pretiosior auro est.
 5 Quodque vident oculi minimum est, cum maxima cernant,
 Sic animi fides tenui sub corde locata
 Per totum angusto regnat de limine corpus⁵¹.

[h] *Cor coronatum.*

Cum lem[mate]: Semper regnat amor⁵².

- Jedni się tym kontentują,
 Ze serca swoje darują
 I miłości nieodmiennej
 Przy szczerości znakiem pewnej.
 5 Potem oschłe tulipany
 Zarzuciwszy sercu rany,
 U mnie szczerem osypane
 Serce chęciom zapisane,
 Na początku uwieńczone,
 10 Ku wieczności nakłonione.

⁵⁰ Opis ikonu: „Pierścień, na którym u Plutarcha widniał wizerunek wielkiego <...>”; z lemmą: „W małym wielkie kryją się rzeczy”.

⁵¹ „Nie gardź mym domem, jak gdyby skromnym był darem: / Jego wartość jest ogromna. Podobnie małe porcje złota / Przewyższają ceną całe stopy miedzi. / Tak i diament wielkości kamyczka cenniejszy jest nad złoto. / To, co widzi oko, jest małe, choć wielkie w istocie: / Tak samo siedlisko duszy, umieszczone pod małym sercem, / Ze swej ciasnej kryjówki rządzi całym ciałem” (Marcus Manilius, *Astronomicum*, IV 923–930).

⁵² Opis ikonu: „Serce uwieńczone koroną”; z lemmą: „Miłość zawsze króluje”.

[i] *Cor inter gemmas et adamantes.*

L[emma]: *Cor pretium facit*⁵³.

Składaj z rubinów drogie korony,
Dla twarzy pięknej, dla jej obrony.
Niechaj prześwietne szaty perłami
Jaśnie bleszczą się topazyami.

5 Za nic to wszystko, gdy nie miłuje
Ten, co koronę drogą daruje.

[k] *Expriens saepe magnam munerum fallaciam pingeres pomum sodomiticum intus cinerem habens ab extra pulchrum.*

L[emma]: *Nimum ne crede decor*⁵⁴.

Nie wszystkie jabłka, co się malują,
Rumieńcem pięknym słońce farbują.
Piękność wewnętrzną mają na twarzy,
Barwa s<czp>etności tam się w nich żarzy.

5 Jabłka sodomskie na pozór celne,
Wejrysz do serca – popiołu pełne.
Nie wierz afektom, lub co darują,
Bo darowizną niechęć cukrują.
Ja serce daję i afekt cały,
10 Kolor przyjaźni jest u mnie stały.

[l] *Cumulus florum pingatur quem genius offert simulacro Dianae symbolum id fuit in templo Dianae lapide expressum.*

L[emma]: *Semper odor amor. Aliud: Plenus donatur odore*⁵⁵.

„Nie w jednym kwiecie zebrany lecie
Doznasz szczerości” – Floraca [!] plecie.
Z którym na świecie doznasz szczerości,
Doznasz lubości z kwiatów wonności.
Piękna miłości obrada płynie.

⁵³ Opis ikonu: „Serce wśród drogich kamieni i diamentów”; lemna: „Serce stanowi o cenie”.

⁵⁴ Opis ikonu: „Chcąc pokazać, jak często dary kryją w sobie wielkie oszustwo, przedstaw jabłko sodomskie wypełnione w środku popiołem, a na zewnątrz piękne”; lemna: „Nie wierz zbyt niu pięknu”. Mowa o owocach mleczaży pospolitej (*Calotropis procera*), które przejrzałe w przekroju przypominają zwęglone jabłko. Jako pozostałość po zagładzie Sodommy wspominali je między innymi Józef Flawiusz (*Wojna żydowska* IV 8,4) czy św. Augustyn (*O państwie Bożym* XXI 5,1).

⁵⁵ Opis ikonu: „Pokaż naręcze kwiatów, które bożek ofiarowuje wizerunkowi Diany. Scena ta wyrażona w kamieniu w świątyni Diany”; lemna: „Miłość jest zawsze pachnąca. Inna: Zapach pełnią obdarowanego”.

[m] *Supra pomum aureum pinge crucem.*

L[emma]: *Habent sua dona dolorem. (Henrici fuit symbolum Galli)*⁵⁶.

W jabłka okręgu, lub szczerozłoty,
Wielkie bojaźni, wielkie kłopoty.
Ma jabłko ręka, gdy Henrykowa,
Przy złocie tudzież sztuka krzyżowa.

- 5 Nieszczercze ludzie, gdy co darują,
Przy darowiźnie krzyżem darują.

[n] *Expressurus munus ase parvum donari sed magnum latere animum pingeres gemmam in annulo in qua casus Phaetontis miro artificio expressus fuit apud Plutarchum „De admirandis mundi”.*

L[emma]: *In tenuique magna latent*⁵⁷.

Niemalej póle sztuka wybita,
Faetonowa sztuka wybita.
Niebo się błęszczy, na ziemi ognie
Na tle perłowym woźników stopnie.

- 5 Z powozu lecą tam złotawego
Wydarte cugle z biegu prędkiego.
Serca wielkiego w daninie małej
Doznasz statecznie w przyjaźni stałej.

[o] *Expressus munera saepe esse pernicioso pingeres pomum fendi ex quo tela erumpunt.*

L[emma]: *Dant munera mortem*⁵⁸.

Które Fenella jabłko daruje,
Z wierzchu perłami sztucznie maluje:
Zewnątrz się błęszczy bogate złoto,
A tam się tai śmiertelna Kłoto.

- 5 Jabłka z ochotą jeśli skosztujesz.
Smakiem się drogo prędko otrujesz.
Ścisniej rękoma złote podary –
Śmiałości twojej nie ujdiesz kary.
Złote wypadną z jabłka pioruny,
10 A ty o ziemię potym do truny.

⁵⁶ Opis ikonu: „Nad złotym jabłkiem pokaż krzyż”; lemma: „I dary przynoszą cierpienie. (Był to symbol francuskiego Henryka)”.

⁵⁷ Opis ikonu: „Chcąc pokazać, że mały podarek może kryć w sobie wielkie znaczenie, pokaż drogi kamień w pierścieniu, na którym u Plutarcha w *De admirandis mundi* przedstawiono przedziwnym kunsztem upadek Faetona”; lemma: „I w małych rzeczach coś wielkiego się kryje”.

⁵⁸ Opis ikonu: „Chcąc pokazać, jak często dary mogą być niebezpieczne, pokaż przecięte jabłko, z którego wypadają trociny”. Lemma: „Dary niosą śmierć”.

APARAT KRYTYCZNY

[a]

w. 5 *Tak <i> miłość* – poprawka wydawcy; *Tak miłość* – D (błąd metryczny)

[b]

Lemma: <...> – fragment dla wydawcy nieczytelny

w. 1 *sw<q> fortunę* – poprawka wydawcy; *swy* – D (dopuszczalna transkrypcja: *swe*)

[c]

Lemma: <...> – fragment dla wydawcy nieczytelny

[d]

w. 4 *zadane* – D (możliwa transkrypcja: *zādane*)

[g]

Opis ikonu: <...> – słowo dla wydawcy nieczytelne

[i]

w. 5 *bleszcz<q się>* – poprawka wydawcy; *bleszczefią* – D

[k]

w. 4 *s<zp>etności* – poprawka wydawcy; *spzetności* – D (bł. grafii)

[n]

w. 6 *z biegu* – poprawka wydawcy; *z biego z biegu* – D (bł., dittografia)

Summary

The vast majority of the article consists of critical editions of two previously unknown Old Polish collections of nuptial emblems. They draw on the symbolism of popular love emblematics from Dutch cycles by Daniel Heinsius, Otto van Veen and Jacob Cats. In 17th-century Poland these cycles were imitated by only two poets, Stanisław Herakliusz Lubomirski and an anonymous author of inscriptions in a copy of Jacob Cats' *Silenus Alcibiadis*. The texts published in this paper are a miscellaneous collection of *subscriptions*, the main purpose of which was a function of rhetoric embellishments in wedding speeches.